

Handelshögskolan vid Göteborgs Universitet
Juridiska institutionen
Uppsats för tillämpade studier inom programmet för juris kandidatexamen
30 högskolepoäng
Straffprocessrätt
Våren 2010

Privat rättskipning

- en studie av förutsättningarna för envarsgripanden och enskilda åtal

Författare: Peter Hellman
Handledare: Gösta Westerlund

Förord

Under min juristutbildning har jag alltid fascinerats över den frihet det svenska rättsamhället ger individen att själv föra sin egen talan såväl i civilprocess som inom förvaltningsrätten. Reglerna omgärdande dessa typer av processföring har också berörts tämligen utförligt under utbildningens gång. Naturligtvis har vi också lärt känna det straffprocessuella regelverket väl, på så gott som alla punkter utom två; nämligen rätten för envar att gripa den som begår brott och rätten för målsägande att därefter – eller i andra sammanhang – åtala den som han eller hon anser har utsatt målsäganden för brott. Detta är i sig kanske inget märkligt, eftersom mängden enskilda åtal synes vara anmärkningsvärt få och då fokus under en utbildning av tämligen naturliga skäl måste läggas på det som får anses vara juridikens huvudfåra. Icke desto mindre förtjänar området att belysas, något som jag hoppas att – i vart fall översiktligt – kunna göra genom denna uppsats.

Jag vill avslutningsvis rikta mitt varma tack till min handledare Gösta Westerlund som tagit sig an mitt arbete med stort intresse och som genom intressanta diskussioner fått mig att inse att andra vägar än de jag först tänkt gå oftast är mer framkomliga.

Sammanfattning

Denna uppsats berör huvudsakligen två rättsfigurer inom straffrätten – envars-gripande och enskilt åtal. Sedda tillsammans ger dessa figurer envar rätt att gripa den som begår brott för att därefter – om den gripande även är målsägande i förhållande till brottet – själv åtala den som begått brottet för det fall åklagare väljer att inte göra så. Såväl var för sig som tillsammans ger envars-gripanderätten och rätten att driva enskilt åtal enskilda en möjlighet att ingripa mot brottsliga förfaranden när polis inte finns till hands eller då åklagare av olika skäl väljer att inte åtala.

Ett envars-gripande, vilket enkelt uttryckt innebär att någon som inte är polisman företar ett gripande, är möjligt att genomföra av envar som påträffar annan på bar gärning eller flyende fot från ett brott varpå fängelse kan följa. Det fordras således att den som företar gripandet med tillräcklig visshet kan konstatera att ett brott begåtts och att detta brott har fängelse i straffskalan. Med bar gärning eller flyende fot avses att det måste finnas ett tidsmässigt och rumsligt samband mellan den brottsliga gärningen och själva gripandet. För det fall den gripande möts av motstånd vid gripandet har han rätt och möjlighet att använda sig av väsentligen samma våldsanvändning som en polisman hade kunnat begagna sig av för att gripa personen ifråga. Möts den gripande av våld eller försätts han på annat sätt i nödläge kan han naturligtvis stödja annan våldsanvändning på brottsbalkens bestämmelser om nöd och nödvärn.

Den som företar ett envars-gripande utan att förutsättningarna härför föreligger kan teoretiskt sett straffas för olaga frihetsberövande. Eftersom detta dock kräver att personen ifråga har uppsåt till själva olagligheten i gripandet torde det emellertid ligga närmare till hands att straff för ofredande ådöms den som felaktigt griper annan.

Rätten att föra enskilt åtal tillkommer den som är målsägande, vilket enkelt uttryckt kan definieras som den mot vilket brott är begånget eller som därav blivit förnärad eller lidit skada. Enskilt åtal får fritt föras av målsäganden beträffande brott som inte hör under allmänt åtal, men avseende brott som hör under allmänt

åtal först när åklagare beslutat att åtal för brottet ifråga inte skall äga rum i allmän regi.

Ett enskilt åtal uppvisar vissa likheter med civilprocessen såsom möjligheten att förlikas såväl utom som inom processens ram. Även i rättegångskostnadshänseende skiljer sig de enskilda åtalen från de allmänna på så sätt att väsentligen samma rättegångskostnadsreglering som i tvistemål är tillämpliga på dylika mål.

Den som väcker åtal mot oskyldig kan dömas för falskt åtal. För ansvar härför fordras dock att den som åtalar har uppsåt till att just en oskyldig person åtalas. Den som väcker åtal utan sannolika skäl därtill kan komma att dömas till ansvar för obefogat åtal.

Innehållsförteckning

Förord	2
Sammanfattning	3
Sammanfattning	3
Innehållsförteckning	5
Inledning	7
Syfte och problemformulering	7
Metod	7
Avgränsning	7
Disposition.....	7
Överordnad rättslig reglering	9
Europakonventionen.....	9
Regeringsformen.....	11
Rättegångsbalken, brottsbalken och annan lagstiftning.....	12
Envarsgripande	13
Inledning.....	13
Rekvisitet "brott på vilket fängelse kan följa"	13
Rekvisitet "bar gärning" och vad som krävs för att ett brott skall anses vara begånget.....	14
Rekvisitet "på flyende fot"	15
Rekvisitet "envar"	16
Medhjälp till gripande	17
Vanligt förekommande envarsgripandesituationers lagenlighet	18
<i>Envarsgripande i butik - särskilt om s k larmbågar</i>	19
<i>Envarsgripanden i kollektivtrafik - särskilt om biljettkontroller</i>	20
Överlämnande till polisman	22
Information om gripandet.....	24
Våldsanvändning och personskydd i samband med gripande.....	25
Beslag.....	29
Särskilt om personer under 15 år	29
Frivilligt medföljande?.....	29
Reaktionsmöjligheter på felaktiga gripanden.....	30
Hävande av gripande.....	31
Straffbara förfaranden från den gripnes sida.....	31
Nödvärn	33
Nödvärn mot påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp	34
Nöd.....	37
Excess.....	38
Putativitet.....	39
Återtagande av frånstulen egendom – laga självtäkt	40
Straffansvar för felaktiga envarsgripanden	41
Olaga frihetsberövande	41
Ofredande m.m.....	42
Enskilt åtal	45

Inledning.....	45
Historisk bakgrund.....	45
Begreppet målsägande	46
Rekvisitet "därav blivit förnärmad"	46
Rekvisitet "därav lidit skada"	47
Bevisbörda och beviskrav avseende målsäganderätt.....	48
Förutsättningarna för enskilt åtal	50
Målsägandens förfoganderätt över enskilt åtal	52
Alternativ till enskilt åtal	53
Rättegångskostnad	53
Ansvar för felaktiga eller obefogade åtal.....	55
Falskt åtal	55
Obefogat åtal	56
Källförteckning	58
Litteratur	58
Offentligt tryck	58
Praxis m.m.....	59

Inledning

Syfte och problemformulering

Uppsatsen syftar till att beskriva gällande rätts innehåll avseende envars-gripanden, de nöd- eller nödvärnssituationer som kan – och som ofta torde – uppstå i samband därmed, samt vad som gäller avseende väckandet och förandet av enskilda åtal. I syfte att ge en allsidig belysning av dessa företeelser och regler är det därvid oundvikligt att inte samtidigt beröra de straffbud som kan aktualiseras för den som vidtar nämnda åtgärder utan, eller med bristfälligt, stöd i lag och hur eventuella gränsfall bör hanteras.

Metod

Då denna uppsats syftar till att utreda och beskriva gällande rätt inom vissa klart avgränsade områden har jag uteslutande begagnat mig av ren juridisk metod. På vissa ställen tillåter jag mig dock att föra de lege ferenda-resonemang kring den gällande rättens innehåll, varför framställningen i dessa delar kan ha mindre rättsvetenskapliga inslag.

Avgränsning

Då uppsatsen tar sikte på att klarlägga just frågan om privat rättskipning har jag valt att inte beröra övriga former av gripanden eller laga frihetsberövanden annat än när det är oundgängligen relevant för framställningen. Således berörs t ex inte hur den polisman som övertar ett envarsgripande kan förfara med den som gripits. Inte heller har jag berört de tjänstefelpåföljder som skulle kunna aktualiseras om en myndighetsföreträdare (vanligen polis) agerar felaktigt, eftersom uppsatsens kärnområde rör privata subjekt. Slutligen bör nämnas att jag, när jag berör straffbud som aktualiseras vid felaktiga gripanden eller åtal, av stringensskäl har avhållit mig från att diskutera påföljds- och straffmättningsfrågor och dylikt.

Disposition

Jag kommer inledningsvis att, som en fond för den fortsatta framställningen, beröra Europakonventionen och regeringsformens bestämmelser i de delar dessa är relevanta för min uppsats. Därefter tar första delavsnittet, med en redogörelse för regelverket kring envarsgripanden, vid. I direkt anslutning därtill har jag ansett det

lämpligt att gå igenom de nöd- och nödvärnssituationer som kan aktualiseras före, under och efter dylika gripanden. Avsnittet avslutas med en redogörelse för vilka straffbud som kan aktualiseras vid felaktiga gripanden. Avsnitt två, som berör enskilda åtal, följer därefter och avslutas liksom det tidigare avsnittet med en genomgång av relevanta straffbud. Uppsatsen som sådan avslutas därefter med några korta slutsatser.

Överordnad rättslig reglering

Europakonventionen

Europeiska konventionen av 1950 om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) ger enskilda parter rätt att klaga över ett medlemslands bristande konventionsefterlevnad i fråga om lagstiftning och myndighetsåtgärder. Eftersom konventionen sedan 1995 är svensk lag skall den kortfattat beröras här.

Av första punkten i artikel 5 i Europakonventionen framgår att frihetsberövande är tillåtet endast i de där uppräknade fallen. Av direkt relevans för denna framställning torde närmast underpunkten c) däri vara, vari det stadgas att man kan berövas friheten i den ordning som lagen föreskriver ”*när någon är lagligen arresterad eller på annat sätt berövad friheten för att ställas inför behörig rättslig myndighet såsom skäligen misstänkt för att ha begått ett brott, eller när det skäligen anses nödvändigt att hindra honom från att begå ett brott eller undkomma efter att ha gjort detta*”.

Av andra punkten i artikel 5 framgår vidare att var och en som arresteras utan dröjsmål och på ett språk som han förstår skall underrättas om skälen för åtgärden och varje anklagelse emot honom. Av tredje punkten framgår slutligen att den som är arresterad eller eljest är frihetsberövad skall ställas inför domare utan dröjsmål och att han är berättigad till rättegång inom skälig tid eller till frigivning i avvaktan på rättegång.

Det skall först nämnas att det är tveksamt om konventionen kan tillämpas i envars-gripandefall redan eftersom den garanterar enskildas mänskliga rättigheter och friheter i förhållande till staten och inte i förhållanden mellan enskilda. När ett envars-gripande sker är det, vilket framgår redan av ordalydelsen, ett ingripande av en enskild person mot en annan enskild person. Staten blandas in först när gripandet genom överlämnande till polisman underkastas densamma. Även om man skulle anse att konventionen är tillämplig i envars-gripandefall, torde envars-gripanden rymmas inom det legala frihetsberövandeområdet som anges i artikel 5,

punkten 1 c. I och med att den som gripits ”skyndsamt” skall överlämnas till närmaste polisman och då det finns detaljerade föreskrifter väl i överensstämmelse med konventionen beträffande hur polismän därefter skall förfara med den gripne, synes konventionsefterlevnad föreligga.

Även konventionens krav på information till den som gripits synes vara uppfyllt. Som anges längre fram i denna framställning framgår nämligen av 24 kap 9 § rättegångsbalken (RB) att den som gripits skall erhålla sådan information.

Den enskilda åtalsrätten som återfinns i svensk rätt föranleder en kort reflektion över Europakonventionens artikel 6 – rätten till en rättvis rättegång – vari det anges att var och en vid prövningen av en anklagelse mot honom om brott har rätt till ”en rättvis och offentlig förhandling inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol som upprättats enligt lag”. Artikeln innehåller också bestämmelser om oskyldighetspresumtion samt vissa minimirättigheter för den tilltalade. Samtliga konventionsbestämmelser torde vara uppfyllda eftersom prövningen av ett enskilt åtal inte väsentligen skiljer sig från prövningen av vilket annat åtal som helst när det gäller domstolens sammansättning, skyldigheter och processen i övrigt. Dock kan det tänkas att den som driver ett enskilt åtal såsom målsägande väntar längre med att anhängiggöra målet hos domstolen än vad en åklagare hade kunnat göra. En åklagare som får kännedom om brott som hör under allmänt åtal kan nämligen inte vänta hur länge som helst med att agera. En enskild målsägande torde däremot kunna vänta fram tills nästintill innan preskription inträder avseende brottet ifråga med att väcka åtal. Eftersom det då emellertid inte rör sig om ett förhållande mellan stat och enskild kan svårligen konventionen äga tillämpning annat än när målet väl anhängiggjorts hos domstolen. Staten torde i de flesta fall där enskilt åtal bedrivs dessutom i ett tidigt skede ha frånhänt sig processen genom att åklagare eller polis beslutat att inte väcka åtal avseende det påstådda brottet i fråga och svårligen vara att klandra för eventuell tidsutdräkt.

Det är emellertid högst rimligt till värn för den brottsutsattes rättssfär att enskilda målsäganden – i likhet med käranden i tvistemål – kan anhängiggöra mål så länge preskription inte inträtt. Även andra kontroll- och rättsäkerhetsskäl, vilka närmare berörs under framställningen kring just enskilda åtal nedan, talar härför. Slutligen

synes möjligheten att föra enskilt åtal ligga väl i linje med Europakonventionens stadgande om rätt till effektiva rättsmedel (artikel 13) för alla enskilda parter som träffas av konventionen, eftersom åtalsrätten erbjuder enskilda en möjlighet att själva ta tillvara sin rätt för det fall statens åklagarväsende av någon anledning inte förslår att göra så.

Regeringsformen

I regeringsformens 2 kap anges varje medborgares grundläggande fri- och rättigheter. Av intresse för denna framställning är närmast 2 kap 8 §, vari det anges att varje medborgare gentemot det allmänna är skyddad mot frihetsberövande jämte frihet att förflytta sig inom riket och att lämna detsamma. Enligt 2 kap 6 § är varje medborgare vidare tillförsäkrad skydd mot kroppsvisitation, husrannsakan och annan liknande åtgärd. Regeringsformens stadganden gäller dock enbart i förhållande till det *allmänna*. Sålunda regleras inte i denna del förhållanden mellan enskilda, vilket innebär att regeringsformen inte lägger några hinder i vägen för envarsgripanden. Även om så vore fallet skulle naturligtvis envarsgripanden ändå sannolikt vara tillåtna på samma grund som gripanden av polisman är det, d v s då de uppfyller de undantagsregler som uppställs i regeringsformen.

För att tvångsåtgärder skall få användas brukar man i dessa sammanhang kräva att sex grundläggande principer skall beaktas innan t ex frihetsberövanden skall få ske; nämligen legalitetsprincipen, behovsprincipen, proportionalitetsprincipen, ändamålsprincipen, likhetsprincipen och objektivitetsprincipen.¹ En polisman får således endast vidta proportionerliga tvångsåtgärder med hänsyn till ändamålet med åtgärderna under förutsättning att lagstöd finns.

Även om regeringsformen inte erbjuder en reglering som är direkt tillämpbar på envarsgripanden, genomsyrar dock de ovan nämnda grundläggande principerna inte bara regelverket omgärdande det allmännas tvångsåtgärder. Tvärtom inskränker principerna också den rätt till t ex våldsanvändning vid envarsgripanden som framgår av polislagen². Sålunda får man vid gripande (som huvudregel) endast använda sig av *försvarligt* våld, vilket ligger väl i linje med behovsprincipen som

¹ Westerlund, Straffprocessuella tvångsmedel, 3 uppl, s 19

² Enligt 29 § 1 st polislagen tillämpas 10 § 1 st 2 samt 19 § 1 st 1 på envarsgripandefallen.

innebär att tvångsmedel får användas endast när det är *nödvändigt och verkningsfullt*. Även legalitetsprincipen, d v s att en åtgärd som begränsar grundläggande friheter måste ha lagstöd, samt ändamålsprincipen, d v s att tvångsmedel får användas endast för de ändamål lagstiftaren avsett, synes ha beaktats vid tillkomsten av regelverket reglerande tvångs- och våldsanvändning i samband med just envarsgripanden.³ Således kan man utan svårighet konstatera att skyddet för de grundläggande fri- och rättigheterna är starkt även i envarsgripandesituationer, genom att rättigheterna beaktats i lagstiftningsarbetet.

Rättegångsbalken, brottsbalken och annan lagstiftning

Efter att ha konstaterat att varken europakonventionen eller regeringsformen lägger några hinder i vägen beträffande varken envarsgripanden eller enskilda åtal återstår att redogöra för detaljregleringarna av de aktuella situationerna i övrig lagstiftning. Denna redogörelse kommer att ske under respektive avsnitt nedan. Inledningsvis bör dock sägas att envarsgripanden och enskilda åtal är tillåtna endast i den mån så uttryckligen framgår av lagstiftningen, då det utan lagstöd varken föreligger rätt för det allmänna eller någon enskild att vidta sådana åtgärder.

³ Westerlund, Straffprocessuella tvångsmedel, 3 uppl, s 19 f

Envarsgripande

Inledning

I 24 kap 7 § 2 st rättegångsbalken stadgas att: *”Om den som begått brott, på vilket fängelse kan följa, påträffas på bar gärning eller flyende fot, får han gripas av envar. Envar får också gripa den som är efterlyst för brott. Den gripne skall skyndsamt överlämnas till närmaste polisman.”*

Rekvisitet ”brott på vilket fängelse kan följa”

Med brott på vilket fängelse kan följa avses alla brott där fängelse finns i straffskalan. Det saknar alltså betydelse om den aktuella gärningen som föranleder gripandet rent faktiskt skulle medföra ett fängelsestraff så länge som det begångna brottet enligt straffstadgandet i brottsbalken kan medföra fängelse. Sålunda kan mer bagatellartade brott såsom förolämpning enligt 5 kap 3 § brottsbalken eller åverkan enligt 12 kap 2 § brottsbalken inte föranleda envarsgripande. Så fort som brottet når upp till en sådan allvarlighetsgrad att det, i de exemplifierade fallen, utgör grov förolämpning eller skadegörelse kan emellertid envarsgripande ske, eftersom fängelse då kan följa på brotten.

Att bagatellbrott, såsom åverkan, inte ger rätt till envarsgripande kan naturligtvis medföra en del praktiska problem. Inte minst torde det vara svårt för gemene man att avgöra var gränsen mellan åverkan och skadegörelse går, eller att över huvud taget känna till att en sådan distinktion bör göras innan ett envarsgripande övervägs. I rättegångsbalkskommentaren anges emellertid att det vore obilligt att den gripnes brottslighet måste vara ”fullt klarlagd” innan ett envarsgripande kan ske.⁴ Även i övrig doktrin synes uppfattningen vara att den som griper en person för ett brott, avseende vilket envarsgripande egentligen ej får ske, sannolikt går fri från ansvar om den gripande inte har kännedom om reglerna för envarsgripande eller straffskalan avseende t ex åverkan.⁵

⁴ Fitger 24:36

⁵ Westerlund, Straffprocessuella tvångsmedel, 3 uppl, s 64. Enligt min uppfattning kan detta dock naturligtvis inte avse dem som i sitt yrke ofta företar dylika gripanden såsom butiks- eller biljettkontrollanter. Detta eftersom dessa yrkesgrupper svårigen kan åberopa att de inte kände till regelverket kring något som är vanligt förekommande i deras vardag.

Rekvisitet "bar gärning" och vad som krävs för att ett brott skall anses vara begånget

Med *bar gärning* torde avses att den person som begått brott finns kvar på brottsplatsen eller i dess omedelbara närhet. Det skall även utan svårighet kunna konstateras att ett brott begåtts och att personen ifråga är gärningsman. Hassler uttrycker det som så att personen ifråga skall stå "i så nära förbindelse med brottet och brottsplatsen att situationen uppenbarligen utpekar honom som gärningsman".⁶

Gränserna för vad som anses utgöra "på bar gärning" har berörts i NJA 1978 s 607. Detta fall rörde tillämpningen av en särskild bestämmelse kring beslag i viss fiskelagstiftning, vari det angavs att dylika beslag kunde ske när någon på *bar gärning* ertappades med tjuvfiske. Efter att ha fått tips om tjuvfiske från en kanot beslagtogs fiskerättsinnehavaren, under åberopande av nyssnämnda beslagsbestämmelse, en kanot som han fann i en vassrugg kort efter det att han mottog tipset. Eftersom det inte fanns något som talade för att kanotägaren tjuvfiskat och då inga fiskeredskap anträffades i samband med beslaget ifråga fastslog HD emellertid att det inte rörde sig om ett sådant ertappande på bar gärning som medförde rätt till beslag.

Även i RH 1998:90, vari en taxiförare – som efter att ha blivit bestulen på sin plånbok – körde ikapp en passagerargrupp och grep en viss passagerare trots att det inte kunde fastslås vilken av flera passagerare som gjort tillgreppet eller ens att tillgreppet skett av någon ur passagerargruppen, ansågs begreppet bar gärning inte kunna utsträckas till andra fall än just där man dels kan konstatera att ett brott begåtts, *av vem* det begåtts och där sådant konstaterande sker i *omedelbart samband* med brottet.

En viss tidsutdräkt mellan upptäckten av brottet och själva gripandet har emellertid ansetts tillåtlig i RH 2009:20, vari en väktare som observerat en snattare gripit densamma först när tio minuter förflutit från brottstidpunkten. Väktaren motiveerade det sena ingripandet med att han ville avvakta förstärkning innan han ingrep. Gripandet skedde så snart han fått en kollega till platsen och väktaren hade under hela tiominutersperioden oavbrutet hållit gärningsmannen inom synhåll.

⁶ Hassler, "Föreläsningar över den svenska kriminalprocessen I" såsom angivet i Diesen, Brottsoffrets rätt, s 61.

Hovrätten konstaterade att ett medvetet avvaktande med ett gripande inte per se utesluter rätten till envars-gripande om det finns *godtagbara skäl* att inte genast konfrontera och gripa gärningsmannen. Att avvakta en kollegas ankomst ansågs i det aktuella fallet vara sådana godtagbara skäl. Hovrätten betonade emellertid att gripandet ändå alltid måste ske ”i sådan anslutning till gärningen att det ändå kan anses ha skett på bar gärning eller flyende fot” och angav att man vid denna bedömning särskilt skall beakta vad som hänt mellan tidpunkten för brottet och ingripandet samt i vilken utsträckning det funnits utrymme för förväxling så att fel person grips.

I rättegångsbalkskommentaren anges därutöver att en *viss osäkerhet* kring huruvida den gripne faktiskt är skyldig till brottet måste kunna få föreligga vid envars-gripanden. Detta eftersom en gripande dels sällan rent faktiskt kan vara hundra-percentigt säker, dels därför att det inte finns någon bestämmelse om att någon särskild bevisstyrka skall föreligga med avseende på det begångna brottet.⁷ Man talar härvid istället om att brottet skall vara ”klart lagt i dagen”, men avstår till synes från att göra några enhetliga uttalanden om beviskraven härför.⁸

Rekvisitet ”på flyende fot”

Med rekvisitet ”på flyende fot” avses att gärningsmannen är på flykt från brottsplatsen.⁹ Något osäkerhetsmoment kring huruvida den person som sedermera grips faktiskt är identisk med gärningsmannen får inte hinna inträda (eller föreligga).¹⁰

Frågan har berörts i bl a NJA 1978 s 67, vari den gripande anträffat den person han trodde var gärningsman först efter att ha letat i området där brottet begicks. HD ansåg att envars-gripande ej skett på flyende fot då den gripande dels inte var säker på vem av flera i ett pojkgäng som förövat brottet och dels då han först förlorat gänget ur sikte för att sedan anträffa dem ånyo.

⁷ Fitger vid 24:35 samt 24:36

⁸ Fitger vid 24:35

⁹ NJA II 1984:15 s 296

¹⁰ Diesen, Brottsfrets rätt s 61

En bedömning med rakt motsatt utgång återfinns i NJA 1994 s 48, vari en person utsatts för inbrott och efter en stunds letande anträffat en person som han trodde var gärningsmannen. Eftersom den anträffade bar på egendom som stulits från den gripande ansåg HD, till skillnad från 1978 års fall, att gripandet skett på bar gärning. HD:s resonemang synes ansluta till reglerna om laga självtäkt som berörs nedan, och utgången hade sannolikt, i linje med 1978 års fall, blivit en annan för det fall den gripne inte hade haft någon stulen egendom på sig när han greps. Denna uppfattning vinner även stöd i det tidigare citerade rättsfall från hovrätten över Skåne och Blekinge, RH 1998:90, som rörde en plånboksstöld ur en taxibil. Hovrätten konstaterade här att chauffören, som inte sett någon av passagerarna tillgripa plånboken utan blott märkte att plånboken var försvunnen när passagerarna klev ur bilen, inte ens hade kunnat företa ett envarsgripande på bar gärning. Rätt till envarsgripande kunde då svårligen föreligga när chauffören följde efter och grep en av passagerarna. Detta helt enkelt eftersom han inte, som hovrätten skriver, *”haft tillräckligt underlag för att med säkerhet kunna fastslå ens att plånboken stulits vid tillfället och långt mindre kunnat utpeka någon enskild gärningsman”*.

1994 års fall från Högsta domstolen torde, mot bakgrund av tidigare praxis från HD och 1998 års hovrättsfall, sammantaget med uttalanden i doktrin, inte böra tillmätas någon allmängiltig betydelse.¹¹

Rekvisitet ”envar”

Men envar avses blott enskilda personer, vilket innebär att polismän inte omfattas av rätten till envarsgripande enligt 24 kap 7 § 2 st RB.¹² Att bestämmelsen inte är avsedd för polismän framgår redan av paragrafens ordalydelse i tredje stycket där det stadgas att den som gripits skall överlämnas till närmaste polisman och då det vore en märklig konstruktion om en gripande polisman skulle överlämna den gripne till sig själv. Hade en polisman haft möjlighet att företa gripanden med stöd av paragrafens andra stycke hade detta tillägg nämligen rimligtvis behövt nyanserats för att även omfatta denna situation.¹³ Polisens rätt att gripa skall dock

¹¹ Westerlund, Straffprocessuella tvångsmedel, 3 uppl, s 67

¹² SOU 1926:32 s 88 samt Westerlund, Straffprocessuella tvångsmedel, 3 uppl, s 63

¹³ Polismän kan istället i de flesta situationer kunna begagna sig av paragrafens första stycke för att genomföra ett gripande, varför det synes saknas behov att också tillerkänna dem envarsgripanderätt. Även lediga poliser eller poliser utanför sin verksamhetsort kan verkställa gripanden med stöd av t ex 4 kap 9 och 10 §§ polisförordningen.

inte beröras närmare här. Det är dock av vikt att betona att det just är *poliser* som undantas från envarsgripandebestämmelsen. Således omfattas andra offentliganställda såsom t ex tjänstemän vid Kustbevakningen eller Tullverket av möjligheten att företa envarsgripanden. De vanligaste typerna av envarsgripanden torde dock företas av ordningsvakter och väktare, vilka synes tillhöra de yrkesgrupper som näst efter polisen oftast kommer i kontakt med brott och brottslingar.

Bestämmelsen som konstituerar rätt till envarsgripande saknar åldersgräns och träffar inte enbart svenska medborgare. Även den som är omyndig¹⁴ eller utlänning har alltså rätt att genomföra ett envarsgripande.¹⁵

Medhjälp till gripande

Att den som själv hade kunnat företa ett envarsgripande av en viss gärningsman också får hjälpa till om annan person istället företar gripandet är tämligen naturligt. Mer intrikata frågor om medhjälprätt uppstår dock i de fall då den person som hjälper den gripande inte själv sett brottet begås utan först i efterhand uppmärksammas på detsamma och på att den gripande behöver assistans. Ett vanligt förekommande scenario synes här vara att man genom annans rop av karaktären ”ta fast tjuven”! uppmärksammas på att ett brott sannolikt har begåtts. Att blott på grund av ett dylikt rop företa ett gripande kan svårligen anses ligga i linje med vad som ovan sagts om med vilken säkerhet den som griper måste veta att den gripne gjort sig skyldig till brottslighet. Ändock synes det finnas en viss tolerans för dylika gripanden. Detta har sannolikt att göra med att den som företar ett gripande i allmänhet skall anses göra något som är gott och hedervärt och därför inte onödigtvis skall kunna klandras för agerandet utom i de fall där den gripne visar sig vara helt oskyldig.¹⁶

I de fall där man biträder någon som redan har verkställt ett *eget* envarsgripande inträder man i samma position som den gripande, d v s att man har samma rätt som den gripande att exempelvis företa en annars straffbelagd handling. Se härvid 24 kap 5 § brottsbalken.

¹⁴ Även den som är under 15 år har således rätt att företa envarsgripanden, men man kan fråga sig vilken praktisk betydelse detta har eftersom en sådan person ändå inte kan ådömas straff eller eljest klandras av domstol för ett eventuellt felaktigt gripande.

¹⁵ Fitger 24:32a

¹⁶ Jfr i denna del Fitger 24:35 f.

Vanligt förekommande envarsgripandesituationers lagenlighet

Det anses att man regelmässigt skall tillåta envarsgripanden trots en viss osäkerhet beträffande frågan om den gripne faktiskt är skyldig till brott eller ej.¹⁷ Detta synes ha att göra med att det är svårt att med fullständig visshet kunna fastställa huruvida ett brott varpå fängelse kan följa har begåtts i det enskilda fallet. Sålunda krävs det inte att den som företar ett envarsgripande bortom allt rimligt tvivel sett en brottslig gärning begås. Det vore dock inte rättssäkert att tillåta envarsgripanden på hur lösa boliner som helst. Som kommer att beskrivas närmare nedan kan ett envarsgripande exempelvis inte baseras enbart på det faktum att en skalarmbåge ger utslag i en butik. Det måste istället röra sig om ett iakttagande av flera omständigheter, vilka *tillsammans* når upp till *tillräcklig förvisning*¹⁸ hos den gripande om att ett brott varpå fängelse kan följa, har begåtts. Vilka dessa omständigheter är i det enskilda fallet är omöjligt att beröra på ett generellt plan, men en ansats härtill görs nedan beträffande två envarsgripandesituationer vilka torde vara vanligt förekommande i vardagslivet, nämligen gripanden vid misstänkt stöld i butik och gripanden vid misstanke om bedrägligt beteende hos rese- när i kollektiv persontrafik. Vad som utgör tillräckliga skäl för ett envarsgripande måste dock alltid bedömas i det enskilda fallet och den gripande får i ljuset av de då föreliggande omständigheterna bedöma huruvida skälig misstanke om brott föreligger eller ej. Det skall dock hållas i minnet att rätten till envarsgripande alltid i grunden måste baseras på den gripandes iakttagelser av en brottslig gärning och på att ingripandet därefter sker på bar gärning eller flyende fot.

Härvid skall också anmärkas att den som i sitt yrke mer regelmässigt ägnar sig åt verksamhet vari envarsgripanden är en naturlig del (det vill säga t ex biljett- eller butikskontrollverksamhet) torde ha ett *mindre* utrymme för osäkerhet om huruvida den som skall gripas är skyldig till brott eller ej till sitt förfogande än vad som eljest hade gällt för en privatperson som aldrig eller ytterst sällan företar envarsgripanden. Detta då den som i sitt yrke företar många envarsgripanden måste anses känna till att det för envarsgripande fordras en starkare grad av misstanke än blott ett indicium till stöd för att brått begåtts.

¹⁷ Se t ex Fitger vid 24:36

¹⁸ Justitieombudsmannen anger härvid i sin ämbetsberättelse att tillräcklig förvisning om att ett brott begåtts föreligger redan vid *skälig misstanke* om brott. Detta innebär, enligt JO, att det krävs att det föreligger konkreta omständigheter som med viss styrka talar för att personen ifråga begått gärningen, se JO:s ämbetsberättelse 1995/96 s 115

Envarsgripande i butik - särskilt om s k larmbågar

I de flesta större butiker finns idag så kallade larmbågar, d v s elektroniska anordningar som larmar med ljus och ljud när en viss larmanordning (vilken kan bestå av en väl synlig larmbricka eller dolda anordningar fastsatta på butikens varor) passerar larmbågen. Larmbågarna är ofta placerade vid varuhusens utgångar eller kassalinjer. Dessa larmbågars juridiska betydelse är dock i sig tämligen begränsad. Det saknas nämligen skäl för ett envarsgripande *enkom* på den grunden att larmbågen indikerar att en (presumerat obetald) vara förts förbi larmbågen eftersom detta inte ensamt når upp till att konstituera skälig misstanke om tillgreppsbrott.¹⁹ Den gripande personen (när det rör sig om ett misstänkt snatteri) måste således istället – för att ett gripande skall kunna äga rum – ha iakttagit såväl något handlande från den gripnes sida som med tillräcklig styrka talar för att denne begått en brottslig gärning varpå fängelse kan följa (snatteri), som att den gripne passerat förbi sista betalningsmöjligheten. Först då får nämligen ett envarsgripande ske. Larmbågens utslag är dock inte helt betydelselöst i sammanhanget. För det fall en larmbåge genom sin indikation stärker misstankegraden beträffande huruvida den gripne begått en brottslig gärning kan utslaget vara högst relevant som *en av flera* omständigheter som sammantaget konstituerar envarsgripanderätt. Tycker sig således den gripande se den som sedermera grips plocka på sig en vara i en butik varefter larmbågen tjuter vid utpassering ur butiken, eventuellt sammantaget med att den som grips därefter börjar springa från platsen, kan dessa indicier *tillsammans* innebära att så stark misstanke om att ett brott begåtts föreligger att envarsgripande får ske.

Rent praktiskt torde larmbågarna dessutom ha en från brott avskräckande effekt eftersom den som blir utsatt för en larmande båge ofta blir utsatt för andras missaktning och riskerar att bli igenkänd som ”snattare”. Därtill torde en tjutande larmbåge ofta kunna förmå en person som inte begått brott att uppsöka personal för att t ex kunna rätta till eventuella misstag som skett vid avlarmning av varor som denne bär med sig.

¹⁹ JO:s ämbetsberättelse 1995/96 s 115. Härvid anføres inte minst risken för falsklarm från dylika anordningar som ett argument för att de inte ensamma skall kunna konstituera tillräcklig grad av misstanke för gripande.

Envarsgripanden i kollektivtrafik - särskilt om biljettkontroller

Utöver butikstillgreppen torde ett av de vanligaste snyltningsbrotten vara att utan färdbevis eller erläggande av kontant betalning tillgodogöra sig resor på kollektiva färdmedel såsom buss, spårvagn, tåg och tunnelbana. För att förhindra denna typ av snyltning synes kollektivtrafikföretagen med stöd av lagen om tilläggsavgift i kollektiv persontrafik regelmässigt utföra så kallade biljettkontroller, varvid tilläggsavgifter utfärdas mot personer som saknar giltigt färdbevis.

För denna framställning är det dock relevant att beröra vad som blir följden när en resenär av någon anledning inte kan eller vill förete sådant färdbevis vid kontroll. Kan färdbeviskontrollanten då med stöd av envarsgripandebestämmelsen gripa resenären? I likhet med vad som anförts om larmbågar ovan torde det faktum att en resenär som säger sig ha giltig biljett inte visar upp denna vid kontroll svårigen *ensamt* kunna utgöra tillräckliga skäl för ett envarsgripande. En vägran att, utan godtagbart skäl, visa biljett *sammantaget* med att resenären försöker springa av fordonet eller annan sådan liknande omständighet kan dock konstituera en tillräcklig misstanke om brott, till följd varav envarsgripande kan ske.

I de fall där kontrollanten *sett* resenären gå ombord på fordonet utan att inom skäligen tid eller eljest vid första biljettviseringsmöjlighet ha visat eller stämplat sitt färdbevis torde emellertid oftast envarsgripande kunna ske oaktat förekomsten av någon ytterligare omständighet hänförlig till resenären.²⁰ Kontrollanten har då nämligen med tillräckligt hög grad av visshet *sett* ett brott (bedrägligt beteende jml 9 kap 2 § brottsbalken) begås och kan gripa resenären för detta på bar gärning. Har kontrollanten emellertid inte sett när resenären gått ombord på fordonet, t ex beroende på att kontrollanten går ombord på fordonet någon eller några hållplatser eller stationer senare än resenären (vilket normalt torde vara fallet), saknas emellertid sannolikt möjlighet till envarsgripande såframt inte flera samtidigt förelig-

²⁰ Tidpunkten för brottets fullbordande torde vara beroende av hur färdbevisvisering normalt sker på fordonet. På ett fjärrtåg visas biljetterna t ex oftast av ambulerande konduktör och det blir då först när konduktören passerat resenären och då denne trots uppmaning (vanligen genom att konduktören ropar "nypåstigna" eller annat liknande uttryck i vagnen) inte företett färdbevis som brott kan anses föreligga. På buss eller spårvagn där det finns automater uppsatta för automatisk färdbevisvisering torde det dock räcka med att en resenär går ombord och inte inom skäligen tid viserar något färdbevis för en automat för att brott skall kunna anses föreligga. Detta kompliceras dock i inte obetydlig utsträckning av det faktum att korrekt biljettvisering kan ske på annat sätt än ombord på fordonet, t ex genom sk "SMS-biljett". Tillåter trafikföretaget betalning med SMS-biljett eller dylikt kan en biljettkontrollant sålunda enligt min uppfattning inte basera ett envarsgripande endast på den omständigheten att kontrollanten inte ser resenären visera någon biljett vid ombordstigning på fordonet.

gande omständigheter ger för handen att det föreligger tillämplig misstanke om att ett brott varpå fängelse kan följa har begåtts av resenären.

Inte heller resenärs underlåtenhet att förete biljett vid visering av biljetter innanför utgångsspärrarna i tunnelbana kan, baserat på samma resonemang, ensamt vara grund för envarsgripande.²¹ I doktrinen anges visserligen att s k spärrforcering samtidigt alltid också torde innebära bedrägligt beteende²². Att förfäktas detta synsätt är dock enligt min uppfattning att göra det hela för enkelt för sig. Att hävda att den som exempelvis tar ett kliv över ingångsspärren till tunnelbana, istället för att passera spärren genom att vidimera sitt färdbevis i spärrens kortläsare, per automatik skulle göra sig skyldig till bedrägligt beteende är nämligen inte rimligt. Detta då det inte är *helt otänkbart* att det kan finnas *andra* anledningar till att personen ifråga väljer att passera spärren utan att vidimera sitt färdbevis än att han inte innehar något sådant.

Det skall avslutningsvis sägas att det visserligen kan finnas en skyldighet för resenär i kollektiv persontrafik att visa upp sin biljett för biljett för kontrollant vid biljettkontroll²³, vilket i viss mån skiljer denna typ av kontroll från butikskontrollverksamhet, eftersom det inte finns någon lagstadgad skyldighet att visa upp till exempel sin väska för en butikskontrollant. Skyldigheten att kunna förete giltig biljett är dock i sig inte straffsanktionerad, utan är blott sanktionerad på så sätt att kollektivtrafikföretaget kan debitera resenären en tilläggsavgift enligt lagen om tilläggsavgift i kollektiv persontrafik för det fall resenären underlåter att visa färdbevis. För att ett envarsgripande skall kunna ske räcker det dock inte att resenären inte förete giltigt färdbevis såframt inte någon ytterligare omständighet, sammantaget med underlåtenheten, ger för handen att skälig misstanke om att resenären begår bedrägligt beteende, föreligger. Detta då det – för att bedrägligt beteende skall vara för handen – de facto fordras att gärningsmannen begagnat sig av nytigheten ifråga utan att göra rätt för sig.²⁴

²¹ Här skall dock anmärkas att det enligt 4 kap 6 § ordningslagen är förbjudet att skaffa sig tillträde till område innanför ingångsspärren i tunnelbana utan att kunna uppvisa giltigt färdbevis. Straffet för denna ordningsförsäelse är dock jml 4 kap 10 § samma lag endast böter, varför envarsgripande inte heller kan företas på denna grund.

²² Ågren i festskrift till Wennberg, s 536

²³ Lagen om tilläggsavgift i kollektiv persontrafik synes till exempel förutsätta att så sker vid kontroll vid äventyr av att kontrollavgift annars debiteras.

²⁴ Holmqvist m fl 9:46

Överlämnande till polisman

När ett envarsgripande ägt rum skall den gripne skyndsamt överlämnas till närmaste polisman vilket framgår av sista meningen i RB 24 kap 7 §. Vad som avses med ”skyndsamt” synes inte vara generellt fastslaget i praxis, men så länge det är fråga om ett kortvarigt händelseförlopp bör detta inte vålla några bekymmer. Det väsentliga torde härvid vara att man så snart som möjligt efter att ett gripande skett sätter sig i kontakt med polisen. Se härvid t ex NJA 1994 s 48, var den gripande förde den gripne till en telefonkiosk, varefter han därifrån ringde till polis. Att förfara på detta vis och därefter avvakta polisens ankomst invid telefonkiosken föranledde inga anmärkningar från domstolarna. Tvärtom angav HD att man i våldsanvändningshänseende, beträffande situationer som börjat med nödvärn och därefter mynnat ut i ett envarsgripande, skall tillämpa en relativt bred säkerhetsmarginal till den gripandes fördel. Det ter sig långsökt att säkerhetsmarginalen avseende själva överlämnandet till polisman skulle vara tidsmässigt snävare. Sålunda kan konstateras att den som företar ett envarsgripande bör kontakta polis så snart det är möjligt – särskilt då syftet med denna bestämmelse synes vara att minimera tiden som den gripne är frihetsberövad av annan än polis – och att se till att gripandet så snart som möjligt underställs polisens, det vill säga myndighets, prövning.

I RH 2008:58 berördes frågan hur man får förfara med en gripen person i avvaktan på överlämnande till polisman. Två butikskontrollanter hade i målet gripit en snattare utanför en livsmedelsbutik. Snattaren konfronterades i ett trapphus i anslutning till butiken och fördes med våld tillbaka till butiken, varefter han placerades på en toalett i ett lagerutrymme i väntan på polis. Sträckan som snattaren medfördes var ca 50 meter lång. Butikskontrollanterna angav att anledningen till att de förde med sig snattaren med våld var bland annat att platsen för gripandet var en ”osäker miljö att invänta polis på”. Hovrätten konstaterade dock att det varit fullt möjligt att invänta polis på platsen för gripandet samt att det saknas stöd för att, mot den gripnes vilja, föra personen ifråga en så lång sträcka som det här varit fråga om. Hovrätten synes dock acceptera att man förflyttar en gripen person kortare sträckor, men anger inte närmare var gränsen härför skall gå. Det

avgörande synes vara att man inte får föra den gripne längre sträcka än till närmaste plats där det är möjligt att invänta polis.²⁵

I sammanhanget bör emellertid klargöras att det synes vara acceptabelt att ta med den misstänkte in på t ex butikens kontor i syfte dels att värna den gripnes integritet och dels att förhindra att denne avviker i väntan på polis.²⁶

Vid ett envarsgripande bör man sammanfattningsvis som gripande enligt min uppfattning vinnlägga sig om att kvarhålla den gripne så nära platsen för gripandet som möjligt i avvaktan på polis om det är möjligt att invänta polis på denna plats. Detta vinner också stöd av rättegångsbalkskommentaren vari det anges att den som företar ett envarsgripande inte har någon rätt att flytta den gripne ”*annat än i den mån det är praktiskt motiverat inför ett överlämnande av den gripne till polisman*”.²⁷ Detta motiveras bland annat med att en gripen person som är oskyldig kan ha ett tungt vägande intresse av att få visa sin oskuld inför de personer som iakttagit (det då felaktiga) gripandet.

Ett överlämnande till polis måste vara *fysiskt* och kan således inte ske t ex via telefon eller på annat sätt, vilket framgår av JO 2000/01 s 137. Ärendet – som initierades på initiativ av JO själv – gällde det sätt på vilket polisen i Helsingborg hanterade misstänkta snattare som gripits av butikskontrollanter. Polisen hade därvid inrättat en särskild ”snattefon”, dit butikskontrollanter eller annan butikspersonal kunde ringa efter att ha ertappat en snattare. Under telefonsamtalet tog den polisman som svarade upp anmälan och höll telefonförhör med den misstänkte. Identifieringen av personen ifråga skedde genom butikspersonalens försorg. JO konstaterade inledningsvis att det faktiskt var fråga om en envarsgripandesituation, trots att butikskontrollanterna inom ramen för förfarandet frågade gärningsmannen om denne ”frivilligt” kunde följa med in på butikens kontor och där ”frivilligt” tala med polisen per telefon.²⁸ Vidare framhöll JO det bakomliggande syftet bakom bestämmelsen om överlämnande till polisman genom följande uttalande:

²⁵ Kuriöst i sammanhanget är att åklagaren även åtalat snattaren för våldsamt motstånd. Domstolarna fann emellertid av tämligen naturliga skäl att något ansvar för våldsamt motstånd knappast kan komma på fråga vid envarsgripandesituationer eftersom detta straffstadgande förutsätter att ingripandet mot vilket motstånd utövas skett inom ramen för sådan tjänsteutövning som anges i 17 kap 5 § brottsbalken.

²⁶ Se t ex JO 1990/91 s 82

²⁷ Fitger 24:34

²⁸ JO anslöt sig därvid till NJA 1990 s 304

”...regeln om överlämnande av den gripne till en polisman har en viktig funktion som skydd för den gripne genom att säkerställa att frågan hur det skall förfaras med denne så snabbt som möjligt överlämnas till en företrädare för det allmänna vilken, till följd av den objektivitetsprincip som gäller för den brottsutredande verksamheten (23 kap. 4 § RB), har att på platsen tillvarata inte bara målsägandens utan också den misstänktes intressen. En av de uppgifter som ankommer på den polisman som har kommit till platsen är exempelvis att kontrollera att den som har gjort ingripandet inte har överskridit sina befogenheter.”²⁹

Således konstaterade JO sammanfattningsvis att snattefonförfarandet inte var acceptabelt och slog således fast att det därmed inte är möjligt att överlämna den som gripits på annat sätt än till en fysisk polisman på platsen för gripandet.

JO angav härvid också att polismyndigheten har en skyldighet att sända en polisman till platsen för gripandet när myndigheten underrättas härom per telefon eller eljest.

Information om gripandet

Enligt 24 kap 9 § RB skall den som grips ”få besked om det brott som han eller hon är misstänkt för samt grunden för frihetsberövandet”. Denna bestämmelse gäller även vid envarsgripanden, trots att denna form av gripanden inte synes ha berörts explicit vid bestämmelsens tillkomst. Enligt rättegångsbalkskommentaren ter det sig dock som lämpligt att en dylik upplysning ges, bland annat mot bakgrund av att sådan information kan vara av avgörande betydelse för huruvida den gripne kommer att motsätta sig ingripandet eller ej. I kommentaren anses en dylik upplysning därtill vara ”i hög grad naturlig i sammanhanget”.³⁰ Förmodligen tar detta sikte på att en person som gripits, och som får information om detta, i mindre utsträckning skulle sätta sig till motvärn än en person som utan sådan information plötsligt finner sig vara fasthållen av en annan person.

²⁹ JO 2000/01 s 137

³⁰ Fitger 24:36 b

Det måste nog dock ifrågasättas om den privatperson som företar ett envars-gripande faktiskt känner till informationsskyldigheten och om det sålunda egentligen kan röra sig om en egentlig skyldighet för honom. Även om informationslämnande visserligen är lämpligt och även ”naturligt” torde man inte kunna tillgripa någon sanktion mot den privatperson som inte lämnar upplysningen i samband med gripandet.

Våldsanvändning och personskydd i samband med gripande

Av 29 § första stycket andra meningen polislagen framgår att ”Bestämmelsen i 10 § första stycket 2 gäller [...] den som [...] med laga stöd skall verkställa ett frihetsberövande...”. Bestämmelsen innebär att den som genomför ett envars-gripande har rätt att använda samma våld som en polisman hade fått använda vid ett gripande. Våldsanvändning får därmed ske *i den mån andra medel är otillräckliga* och om det *med hänsyn till omständigheterna är försvarligt* när den som skall gripas *försöker undkomma* eller om den gripande *möts av motstånd*.

Med *våld* avses ”varje omedelbar inverkan på person genom kroppsligt våld eller genom hjälpmedel”. Sålunda utgör fasthållande, knuffande eller att rycka i någon våld i detta avseende.³¹

Med *motstånd* avses samtliga typer av motstånd vilket innebär att även passivt motstånd medför rätt till våldsanvändning, som till exempel när den gripne spjärnar emot, spänner sig eller med sin kroppstyngd förhindrar gripandet.³² Härvid skall även noteras att det inte enbart är motstånd från den gripne som avses, utan även motstånd från tredje man som försöker att hindra gripandet.³³

I NJA 1971 s 245 hade två polismän tryckt ned två gripna personer (P och A) på en bänk med användning av våld i syfte att få personerna att ånyo sätta sig på bänken efter att de, i strid med polismännens instruktioner, rest sig upp. HD angav härvid att ”...det för upprätthållande av ordningen anses nödvändigt att omhändertagna personer, sedan de införts till polisstationen, uppehåller sig eller sitter på anvisad plats och alltså icke tillåtes att fritt förflytta sig inom polisens lokaler.

³¹ Berggren, Polislagen – en kommentar, 6 uppl, s 76

³² Berggren, Polislagen – en kommentar, 6 uppl, s 80

³³ Berggren, Polislagen – en kommentar, 6 uppl, s 80

Polismännen har därför haft fog för sina tillsägelser till P och A att sitta ner, och dessa har varit skyldiga att efterkomma tillsägelsena. Det våld som i detta sammanhang använts får med hänsyn till omständigheterna anses försvarligt.” Det kan således konstateras att rätt till våldsanvändning föreligger även mot andra åtgärder än vad som explicit framgår av ovan angivet stadgande i polislagen. Den som företagit ett envarsgripande torde ha samma rätt som polisman att anvisa den gripne att t ex sätta sig ned på anvisad plats i syfte att upprätthålla ordningen vid gripande, i avvaktan på polis.

Som framgår av paragrafens ordalydelse kommer dock våldsanvändning på fråga först när andra medel är otillräckliga. Kan man verkställa gripandet utan att använda våld skall man således göra så. Härvid kan det också vara acceptabelt att begagna sig av andra påtryckningsmedel såsom att omhänderta egendom som tillhör den gripne istället för att tillgripa våld.

Frågan berördes i NJA 1990 s 324 där en butikskontrollant vid ett gripande – som det får förstås istället för att använda våld – omhändertog en väska tillhörande personen som skulle gripas. Eftersom åtgärden var mindre ingripande än den våldsanvändningsbefogenhet som tillkom kontrollanten i den aktuella situationen ansåg domstolen att det var korrekt att förfara på det beskrivna sättet. Det skall härvid således noteras att våldsanvändningen vid gripandet inte begränsas till våld mot person. Man kan dessutom – i linje med citerat rättsfall – också använda våld mot egendom om detta förfaringsätt ter sig lämpligare.

Mängden våld som får begagnas med stöd av polislagen är dock tämligen begränsad. Bland annat anges det i kommentaren till polislagen att *onödig kraftutveckling* skall undvikas och att man endast skall använda så mycket våld som är *tillräckligt* för att åtgärden (d v s gripandet) skall kunna utföras. Härvid har uttalats att det så gott som alltid skall vara otillåtet att utdela slag, sparkar, att ta strupgrepp, grepp i håret eller liknande.³⁴ Av paragrafens ordalydelse framgår nämligen att man med stöd av bestämmelsen endast får använda sig av våld som är *försvarligt*.

³⁴ Berggren, Polislagen – en kommentar, 6 uppl, s 79. En helhetsbedömning av den aktuella situationen skall dock göras, vilket innebär att någon av de uppräknade åtgärderna i och för sig skulle kunna vara acceptabel under mer exceptionella förhållanden.

Genom hänvisningen från 29 § 2 st polislagen till bestämmelsen i 19 § 1 st är det vidare klart att den som företar ett envarsgripande har rätt att kroppsvisitera den gripne i den utsträckning som är *nödvändig för att vapen och andra farliga föremål skall kunna tas om hand*. Det skall betonas att det är just *kroppsvisitering i skyddssyfte* som får ske. Bestämmelsen medför sålunda ingen rätt för den gripande att närmare gå igenom den gripnes kläder, väskor eller annan egendom.³⁵

Den som genomför ett envarsgripande har inte några andra rättigheter *enligt polislagen* än de som uttryckligen framgår av ovan angivna stadganden i 29 §. Således kan t ex den som vid ett envarsgripande möts av våld eller hot om våld inte alltid stödja eventuell våldsanvändning till hindrande härav på 10 § 1 st 1 p polislagen, utan har istället i allvarigare situationer att begagna sig av regelverket kring nödvärn. Detta beskrivs närmare nedan. Att befogenheten är inskränkt på detta sätt ställer dock knappast till några problem för den gripande, eftersom rätten till nödvärnsvåld vid just denna typ av angrepp är mer vittsträckt än den rätt som tillkommer polisman enligt polislagen.³⁶

I NJA 1994 s 48 berördes frågan om vad som gäller när den sannolikt inte helt ovanliga situationen att en nödvärnssituation övergår i ett envarsgripande uppstår, alltså att rätten till våldsanvändning övergår från rätt att använda våld som inte är ”uppenbart oförsvarligt” (enligt nödvärnsbestämmelserna) till rätt att blott använda våld som är ”försvarligt” (enligt polislagens bestämmelser om våldsanvändning vid gripanden). Majoriteten i HD ansåg det vara en ”opraktisk lagtolkning som kan få för allmänheten svårbegripliga effekter” att göra en sådan uppdelning och angav istället att det, när det är fråga om ett kortvarigt händelseförlopp, är rimligare att nödvärnsbestämmelserna får reglera hela skeendet.³⁷ Har man sålunda först försvarat sig mot ett brottsligt angrepp med användande av nödvärnsvåld för att därefter gripa angriparen får man under hela händelseförloppet begagna sig av våld som inte är uppenbart oförsvarligt.³⁸

³⁵ Fitger 24:36 c

³⁶ Även polismän som möts av t ex livshotande situationer begagnar sig av nödvärnsrätten då de försvarar sig mot den angripande.

³⁷ Det skall här dock noteras att två skiljaktiga justitieråd ansåg det motsatta, d v s att förfaranden skulle delas upp så att våldsanvändningen vid själva det efterföljande gripandet – när nödvärnssituationen upphört – skulle regleras av polislagens bestämmelser om försvarligt våld.

³⁸ Vad som härvidlag gäller i excessfall är en annan fråga. Man torde dock inte av rättsfallet kunna utläsa att HD:s resonemang skulle vara detsamma i fall av nödvärnsexcess.

Det skall i sammanhanget anmärkas att det i 24 kap 2 § finns bestämmelser om laga befogenhet att bruka våld, vilket tillsammans med nödvärn och nöd är en ansvarsfrihetsgrund. Av paragrafen framgår att det avseende rymlingar från kriminalvårdsanstalt samt ”...den [...] som är häktad, anhållen eller annars berövad friheten” och den som ”...sätter [...] sig med våld eller hot om våld till motvärn eller gör han på annat sätt motstånd mot någon under vars uppsikt han står, då denne skall hålla honom till ordningen” gäller att det våld får brukas som ”...med hänsyn till omständigheterna är försvarligt för att rymningen skall hindras eller ordningen upprätthållas. Detsamma skall gälla, om någon annan än som nu har nämnts gör motstånd i ett sådant fall.” Paragrafen gäller även i envarsgripandesituationer, mer bestämt när ett envarsgripande väl har skett och den gripne underordnat sig gripandet, men när han - vid ett senare tillfälle under tiden fram till att överlämnande till polisman kan ske – rymmer eller sätter sig till motvärn mot den gripande.³⁹ Dock kan man fråga sig om det för en envarsgripande finns någon praktisk skillnad mellan våldsanvändningen enligt 10 § polislagen och den nu berörda bestämmelsen. Eftersom ett envarsgripande mer sällan pågår någon långvarig stund måste polislagens bestämmelser, sammantaget med rätten att bruka nödvärn om man möts av allvarigare våld, vara väl tillräckligt för att den gripande skall kunna fullgöra sitt gripande och skydda sig själv. Enkelt sammanfattat kan sägas att 10 § polislagen, vid i stadgandet angivna förutsättningar, kan användas när någon *skall gripas* och att nödvärnsvåldsanvändning med stöd av 24 kap 2 § brottsbalken kan ske när någon *har gripits* och därefter försätter den gripande i en nödvärnssituation.

Även om det kanske kan verka överflödigt förtjänar det att nämnas att våldsanvändning vid gripande med stöd av 10 § polislagen förutsätter att förutsättningarna för själva gripandet är uppfyllda. Föreligger inte rätt till gripande finns det heller ingen rätt att bruka våld med stöd av 10 § polislagen. Se härom t ex NJA 1978 s 67.⁴⁰

³⁹ Se härvid Jareborg, s 275

⁴⁰ Här skall dock göras det viktiga undantaget att putativitet kan medföra att en våldsanvändning blir straffri för den våldsanvändande. Tror således en person att förutsättningarna för ett gripande är uppfyllda och brukar han eller hon i denna tro våld enligt 10 § polislagen kan detta vara acceptabelt. Se mer om putativitet nedan.

Beslag

Enligt 27 kap 4 § RB får den som med laga rätt griper en misstänkt ta föremål som då anträffas i beslag. Sådana föremål skall vid envarsgripanden skyndsamt överlämnas till polisman.⁴¹ Det får förutsättas att skyndsamhetskravet är uppfyllt för det fall man överlämnar den beslagtagna egendomen samtidigt med att man överlämnar den gripne, och därmed själva gripandet, till polisman.

Särskilt om personer under 15 år

Eftersom en person under 15 år inte kan anhållas eller häktas har sådana personer inte ansetts kunna begå brott i det avseende som krävs för att envarsgripande skall kunna ske med stöd av 24 kap 7 § rättegångsbalken. Sålunda var det tidigare inte möjligt att gripa dessa personer i situationer då den som är straffmyndig hade kunnat bli föremål för envarsgripande, vilket bland annat framgår av NJA 1978 s 67.

I 35 § 1 st lagen om unga lagöverträdare (LUL), vilken tillkom efter det nyssnämnda avgörandet från Högsta domstolen, anges emellertid att om någon före 15 års ålder har begått ett brott, på vilket fängelse *skulle ha* kunnat följa, anträffas på bar gärning eller på flykt från brottsplatsen, får han gripas av envar. Efter ett sådant gripande skall den unge skyndsamt överlämnas till närmaste polisman. Personer under 15 år som begått brott kan således istället gripas av envar med stöd av denna bestämmelse. Beträffande våldsanvändning mot dylika personer gäller samma regler som våldsanvändning i samband med gripanden av övriga, vilket beskrivits ovan.

Frivilligt medföljande?

Det synes ha varit vanligt förekommande att den som företar butikskontroller uppmanat misstänkta snattare att frivilligt följa med till t ex butikens kontor för att där, på ”frivillig” basis, visa upp t ex innehållet i medhavd väska för att kontrollanten skall kunna konstatera huruvida någon från butiken tillgripen egendom finns däri eller ej. Den tidigare uppfattningen synes ha varit att sådana åtgärder, som bygger helt på samtycke från den misstänkta snattarens sida, inte utgör

⁴¹ Fitger 27:16

envarsgripanden såframt hela förfarandet präglas just av frivillighet.⁴² JO har dock i sin ämbetsberättelse 2000/01 s 137 ff, som berörts ovan, uttalat att dylika åtgärder *är* att betrakta som envarsgripanden. JO tog därvid stöd i Justitiekanslerns uttalande att frivilligheten i en situation av det aktuella slaget är närmast illusorisk, eftersom den misstänkte sannolikt skulle bli föremål för såväl ett envarsgripande som eventuellt fysiskt tvång förknippat därmed om han inte gör som han blir tillsagd.⁴³ Frågan har vidare berörts i Göta hovrätts dom i mål B 817-04 av den 2005-04-13, vari man genom att inte ändra tingsrättens dom synes ha anslutit sig till uppfattningen att det inte är möjligt att samtycka till medföljande i envarsgripandeliknande situationer. Rättsläget synes således vara klarlagt, även om det med visst fog har kommit att kritiserats i doktrinen.⁴⁴

Reaktionsmöjligheter på felaktiga gripanden

Om den som blir föremål för ett envarsgripande (person A) är oskyldig kan den något märkliga situationen uppstå att A därvid skulle kunna få rätt att gripa den person som inledningsvis (felaktigt) gripit honom (person B) eftersom B – vid det förhållandet att A är oskyldig – saknar rätt till envarsgripande och således sannolikt begår ofredande mot A genom att hålla fast eller eljest ofreda densamme. Även om en dylik situation skulle kunna ställa till uppenbara praktiska problem vid gripandetillfället – då både A och B anser sig utföra ett lagenligt envarsgripande – kan vid bedömning i efterhand bara ett av de aktuella gripandena anses vara lagenliga. Detta ligger nämligen i linje med principen att tillåtet nödvärn aldrig kan mötas med nödvärn,⁴⁵ vilket torde kunna appliceras även på den nu beskrivna envarsgripandesituationen. En annan fråga blir dock om någon av personerna rent faktiskt går att fälla till ansvar för ofredande när erforderligt uppsåt till brottet uppenbart saknas i den beskrivna situationen. Även det faktum att B rent faktiskt kan ha trott sig ha rätt att företa ett envarsgripande, s k putativitet, kan naturligtvis inverka på bedömningen på så sätt att B:s agerande inte är straffbart. Detta berörs närmare nedan.

⁴² Se t ex SOU 1971:10 s 111 och SOU 1982:39 s 246 ff.

⁴³ SOU 1982:39 s 252 f

⁴⁴ Se Westerlund, Straffprocessuella tvångsmedel, 3 uppl, s 66 vari det, genom bl a en tolkning av HD:s underlåtenhet att uttala sig om huruvida ett gripande faktiskt skett i NJA 1990 s 324 sammantaget med att det inte anses grundlagsstridigt att be en snabbare att frivilligt följa med till ett kontor eftersom det rör sig om förhållanden mellan enskilda rättssubjekt, anses att det visst går att samtycka till att bli kontrollerad på sättet som beskrivits ovan utan att ingripandet skall anses utgöra envarsgripande.

⁴⁵ Jareborg s 257

Hävande av gripande

När någon företagit ett envarsgripande kan denne välja att frige personen utan att ett överlämnande till polisen har skett.⁴⁶ Någon skyldighet att, när man väl gripit någon, så att säga ”härda ut” gripandet föreligger alltså inte.

Ett hävande och frigivande skall också ske för det fall den gripande kontaktar polisen och begär att få en polisman till platsen för gripandet i syfte att kunna överlämna den gripne, men då polismyndigheten meddelar att så inte kommer att ske. I och med att polisen härvid inte avser att vidta några åtgärder med den gripne får den gripande i och med detta besked så att säga anses ha fullgjort sina skyldigheter varefter personen skall frigges.⁴⁷

Straffbara förfaranden från den gripnes sida

Som framgår ovan är den som gripits med laga stöd skyldig att underkasta sig gripandet och saknar rätt att göra motstånd. För det fall den gripne tar till våld mot den gripande föreligger nödvärnsrätt, vilket kommer att redogöras för i det följande. Det är dock av relevans att redan nu betona att varje åtgärd som den gripne vidtar i sig kan vara straffbar som t ex misshandel för det fall han slår den gripande. Dock åtnjuter den som företar ett envarsgripande inte det extra straffrättsliga skydd som tillkommer tjänstemän. Ett slag blir således att bedöma som just misshandel och inte som våld mot tjänsteman, utom i de fall där den gripande faktiskt ingår i den personkrets som utgör tjänstemän, vilket är fallet avseende t ex väktare och trafik tjänstemän. Ansvar för våldsamt motstånd enligt 17 kap 4 § BrB torde dock sällan komma på fråga i envarsgripandefall, eftersom det då oftast inte är fråga om *myndighetsutövning*. Det finns sålunda ett större utrymme för den som gripits genom ett envarsgripande att göra motstånd mot detsamma eftersom motståndet – för att vara straffbart – i dessa fall måste nå upp till något av de andra straffbud som framgår av brottsbalken än vad som är fallet vid ett gripande som utgör myndighetsutövning. Som framgår av brottsbalkskommentaren kan brottet våldsamt motstånd konstitueras blott av att den gripne spjärnar emot med

⁴⁶ Fitger 24:36 a

⁴⁷ Se JO 2000/01 s 137. JO anger vidare att det är lämpligt att polisen i samband med beskedet om att någon polisman inte kommer att sändas till platsen för gripandet erinrar den gripande om att den gripne skall frigges.

händer och fötter.⁴⁸ Att göra samma typ av motstånd vid ett envarsgripande kan däremot svårligen överhuvudtaget anses vara straffbart.

⁴⁸ Holmqvist m fl 17:20

Nödvärn

I 24 kap 1 § BrB stadgas att: ”*En gärning som någon begår i nödvärn utgör brott endast om den med hänsyn till angreppets beskaffenhet, det angripnas betydelse och omständigheterna i övrigt är uppenbart oförsvarlig.*” Vidare anges att rätt till nödvärn föreligger mot fyra i paragrafen särskilt uppräknade situationer, nämligen:

- 1) ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på person eller egendom,
- 2) den som med våld eller hot om våld eller på annat sätt hindrar att egendom återtas på bar gärning,
- 3) den som olovligen trängt in i eller försöker tränga in i rum, hus, gård eller fartyg, eller
- 4) den som vägrar att lämna en bostad efter tillsägelse.

Även om man i och för sig kan tänka sig situationer där ett envarsgripande skulle kunna kombineras med de tre senare fallen, till exempel när man med nödvärnsvåld avvisar någon från sin bostad där denne olovligen trängt in och senare utanför bostaden griper personen, är det den förstnämnda situationen som är mest relevant i envarsgripandefallen. Det är således punkten 1) som kommer att beröras i det följande, inte minst då det är våldsanvändningen *i samband med gripandet* som är relevant för denna framställning och inte eventuell våldsanvändning dessförinnan.

Som nämnts ovan har den som griper någon med stöd av RB 24 kap 7 § rätt att bruka det våld som anges i relevant del av 10 § polislagen. Detta våld är sålunda tillräckligt för själva gripandet. Så snart den gripande personen på grund av gripandet eller eljest blir utsatt för ett brottsligt angrepp mot sig själv har han dock rätt att bruka nödvärnsvåld. Westerlund och Norée beskriver detta, applicerat på envarsgripandesituationen, genom att säga att nödvärnsrätten tar vid *när det primära inte längre är att genomföra själva gripandet utan att rädda den gripande från en situation som i värsta fall kan kosta densamme livet.*⁴⁹

⁴⁹ Westerlund, Polisens vapenanvändning, 2 uppl, s 28 och däri angiven referens till Norée.

Nödvärnsrätten är en så kallad objektiv ansvarsfrihetsgrund, vilket innebär att en annars straffbelagd gärning (d v s en gärning som uppfyller rekvisiten i något straffstadgande) blir straffri när den vidtas i en nödvärnssituation.

Nödvärn mot påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp

Vad som menas med att ett angrepp påbörjats och därmed är pågående kräver ingen ingående förklaring. Däremot är det av intresse att belysa vad som avses med att ett angrepp är *överhängande*. Frågan har i brottsbalkskommentaren exemplifierats med att en fartygsbefälhavare får kännedom om att besättningen avser att döda honom när skeppet kommer till en viss plats. Befälhavaren bör då inte behöva vänta med att vidta nödvärnsåtgärder till dess skeppet faktiskt nått fram till platsen, utan kan tämligen omgående göra så. Det anges vidare att sådana tidigare nödvärnshandlingar förmodligen kan leda till att det överhängande angreppet avvärjs med lindrigare medel än, applicerat på exemplet, om befälhavaren hade väntat till dess angreppet påbörjats.⁵⁰

För att en nödvärnssituation mot ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp skall föreligga fordras vidare att det är fråga just om ett *brottsligt* angrepp. Med brottsligt avses i huvudsak att angreppet skall vara sådant att såväl de subjektiva som objektiva rekvisiten för brottet skall vara uppfyllda hos angriparen. Det saknar dock betydelse om angriparen inte kan straffas för gärningen på grund av t e x låg ålder eller psykisk sjukdom så länge som gärningen faller inom de aktuella brottsrekvisiten.⁵¹ Det skall i sammanhanget dock anmärkas att det på den subjektiva sidan inte enbart föreligger nödvärnsrätt mot uppsåtliga brott utan även mot oaktsamhetsbrott, till exempel om det brister i uppsåt på grund av villfarelse hos angriparen.⁵² Att märka i sammanhanget är emellertid att ett i och för sig ”brottsligt” (i den bemärkelse att det uppfyller rekvisiten för brottet ifråga) angrepp som är straffritt inte medför rätt till nödvärn. Således är det inte möjligt att möta en legal våldsanvändning från t e x en polismans sida med nödvärn. Inte heller får nödvärn mötas med nödvärn, vilket framgår av NJA 1976 s 183.

⁵⁰ Brottsbalkskommentaren vid 24 kap 1 §

⁵¹ Norée, Laga befogenhet, s 220. Det skall härvid anmärkas att det de facto finns ett krav på att det subjektiva rekvisitet för brottet är uppfyllt hos angriparen, eller i vart fall att den angripne tror att det förhåller sig så (se närmare om putativitet på annan plats i denna framställning). Skulle man vara angripen av till exempel ett mycket litet barn som omöjligt kan ha uppsåt till den företagna gärningen, så går det inte att tillgripa nödvärn mot barnet. Man är då istället hänvisad till att begagna sig av bestämmelsen om nöd. (Se härom Westerlund, Polisens vapenanvändning, 2 uppl, s 30.)

⁵² Norée, Laga Befogenhet, s 220

Nödvärnsrätten är begränsad såtillvida att den bara gäller *fysiska* angrepp. Mot ärekränkning har man således inte rätt till nödvärn.⁵³

Så fort det nödvärnsgrundande angreppet upphör, upphör också rätten till nödvärn. Så länge som angreppet pågår föreligger alltså rätt till nödvärn. Man behöver dock inte vara alltför strikt vid denna bedömning och t ex se varje slag i ett slagsmål som ett enskilt angrepp; tvärtom har HD i NJA 1969 s 425 slagit fast att det är först när det är *alldeles tydligt* att serien av slag har upphört som angreppet skall anses ha upphört.⁵⁴ I envarsgripandefall gäller således därmed att man, när angreppet som man värt sig emot *helt* har upphört, torde få återgå till att stödja eventuell våldsanvändning (t ex att hålla fast den gripne) på 10 § polislagen vid det fortsatta gripandet.⁵⁵

För att en handling skall anses vara straffri på grund av nödvärn fordras, utöver de rekvisit som redan berörts, att handlingen *inte är uppenbart oförsvarlig med hänsyn till angreppets beskaffenhet, det angripnas betydelse och omständigheterna i övrigt*. Mängden våld som får användas för att avvärja det brottsliga angreppet är alltså betydande jämfört med 10 § polislagen. Vid en nödvärnssituation kan man nämligen, som paragrafens ordalydelse antyder, straffritt använda våld som till och med är oförsvarligt, så länge det inte är just *uppenbart* oförsvarligt. Våldsanvändningen är dock som de övriga rekvisiten anger inte förbehållslös, tvärtom måste våldet avpassas till den föreliggande situationen. Med *angreppets beskaffenhet* förstås hur mycket våld man möts av. Enligt Westerlund spelar främst angriparens egenskaper in vid bedömningen i form av kroppsstorlek och kroppskrafter, utbildning i kampsport, psykiska tillstånd, ålder, berusning och andra sådana faktorer.⁵⁶ Vidare gäller att även den angripnes förmåga att klara av angreppet spelar in. Till exempel har en stark och kraftigt byggd person inte möjlighet att använda samma mängd våld som en klen byggd

⁵³ Brottsbalkskommentaren vid 24 kap 1 §. Det skall i sammanhanget anmärkas att det i och för sig diskuterats huruvida det mot muntliga ärekränkningar skulle föreligga en rätt till *retorsion*, d v s en rätt att straffritt få gengälda provokationen ifråga med ord. Provokation kan som bekant medföra strafflindring jml 29 kap 3 § 1 st 1 p BrB, vilket även skulle kunna vara fallet då allvarliga kränkningar medfört retorsion. Frågan har mer utförligt diskuterats i *Nelson, Rätt och Ära*, s 211 ff.

⁵⁴ Se även Holmqvist m fl 24:10

⁵⁵ Se till stöd härför de skiljaktiga meningarna i NJA 1994 s 48. Så länge det är fråga om ett kortvarigt händelseförlopp gäller dock att nödvärnsbestämmelsen, som beskrivits tidigare i framställningen, istället får reglera hela skeendet. Detta kan dock svårligen gälla när det brottsliga angreppet helt upphört.

⁵⁶ Westerlund, Polisens vapen användning, s 32

och svag person.⁵⁷ Med *omständigheterna i övrigt* avses t ex förhållanden som tid, plats, om angreppet kommit överraskande och dylika förhållanden.⁵⁸

Rekvisitet *det angripnas betydelse* har relevans främst när det är fråga om nödvärn mot angrepp å egendom. I den situation där en person angrips med våld är det självklart att våldsanvändning får ske till avvärjande av angreppet. Mängden våld som får användas torde också vara att bedöma mot bakgrund av de två härförinnan genomgångna rekvisiten, snarare än mot bakgrund av det angripnas betydelse.

Frågan om huruvida nödvärnsvåldet är uppenbart oförsvarligt eller ej skall sålunda göras genom en helhetsbedömning av den föreliggande situationen. Som exempel på situationer där det våld man använt sig av har ansetts vara uppenbart oförsvarligt kan nämnas NJA 1990 s 210, vari en man i en nödvärnssituation fredade sig genom att vifta med en synnerligen vass kniv mot sina angripare efter att ha emottagit flera slag från dem. Även om han fruktade att han skulle bli utsatt för en allvarlig misshandel var det således uppenbart oförsvarligt att använda sig av den vassa kniven på det sätt som skedde.⁵⁹

I NJA 1971 s 442 hade en man mycket länge slagit sin angripare. HD konstaterade dock att mannen inte ”*i mer avsevärd mån överskridit vad som var för ändamålet erforderligt*”.

Gränsen för när något är uppenbart oförsvarligt är därmed ingalunda helt klar, men HD synes genom citerade rättsfall i vart fall ha slagit fast att användande av kniv skall anses vara det. I de fall när angriparna blott använder knytnävarna – även om det rör sig om våld som i sig är på gränsen till uppenbart oförsvarligt, vilket var fallet i det senast angivna rättsfallet – finns dock en större acceptans. HD:s hållning har förtydligats i NJA 1994 s 48 vari domstolen anger att

⁵⁷ Westerlund, Polisens vapen användning, s 32 och Holmqvist m fl invid 44:14, vari det anges just att det kan vara uppenbart oförsvarligt för en kraftig man att försvara sig med ett tillhygge som en mindre kraftig man straffritt hade kunnat använda sig av för att avvärja angreppet.

⁵⁸ Westerlund, Polisens vapen användning, s 33

⁵⁹ Mannen friades dock av HD, men på den grunden att han svårligen kunnat besinna sig i den aktuella situationen, s k excess.

användande av kniv eller andra livsfarliga vapen endast kan accepteras i nödvärnssammanhang i *utpräglade undantagsfall*.

När det gäller nödvärnsvåld diskuteras ofta om den angripne bör lämna platsen istället för att använda sig av våld till avvärjande av angreppet, om detta är möjligt. Frågan torde ställas på sin spets vid användande av nödvärnsvåld efter att ett envarsgripande skett. Det vore i dessa fall nämligen en mindre lyckad konstruktion om den gripande skulle behöva lämna platsen så snart han skulle behöva utöva så mycket nödvärnsvåld mot den gripne på grund av en senare uppkommen nödvärnssituation att detta skulle innebära att det var uppenbart oförsvarligt av honom att stå kvar på platsen. Högsta domstolen har dock i bland annat NJA 1999 s 460 slagit fast att så inte behöver bli fallet. Målet rörde en man som handlat i nödvärn vid ett bråk i en taxikö. Även om den angripne (som utövade nödvärnsvåldet) i och för sig hade kunnat lämna platsen istället för att stå kvar och slåss till dess avvärjande, ansågs inte hans kvarstannande på platsen vara uppenbart oförsvarligt. Enligt min mening torde den faktor att man före det brottliga angreppet gripit angriparen med stöd av RB 24 kap 7 § tala för att man har *ännu starkare skäl* att stanna kvar och bemöta ett angrepp med nödvärnsvåld i en nödvärnssituation.

Nöd

Bestämmelsen om nöd i 24 kap 4 § BrB är subsidiär till bestämmelsen om nödvärn. Nöd föreligger enligt paragrafen när *"fara hotar liv, hälsa, egendom eller något annat viktigt av rättsordningen skyddat intresse"*. Grovt förenklat kan man säga att nödargument, i den mån det är relevant för denna framställning, till skillnad från nödvärnsrätten kan användas för att rättfärdiga handlingar som riktar sig mot andra personer än den som är angripare.

Som exempel på skillnaden mellan våld som brukas inom ramen för nöd- respektive nödvärnssituationer kan nämnas RH 1994:9 som gällde ansvarstalan mot en gärningsman som kört på några personer med sin bil när ha flydde från några angripare med hjälp av fordonet. I den mån han körde på och skadade sina angripare ansågs gärningen vara begången i nödvärn och när det gällde övriga påkörda

i nöd. Nödrätt kan således föreligga även om faran härrör från annan än den mot vilken nödhandlingen riktas.⁶⁰

För rätt att begå handling i nöd saknar det vidare relevans hur faran har uppkommit. (Avseende nödvärnsrätten vid brottsligt angrepp å person fordras ju just att faran uppkommit genom det brottsliga angreppet.) Rätt att begå annars straffbelagd handling i nöd föreligger därmed i vidare mån än vad som gäller för nödvärn. Relevant för framställningen är härvid att våldsanvändning kan rättfärdigas på grund av nöd även i de fall då angreppet i och för sig riktar sig från annan person men då det inte i sig är brottsligt. Så kan vara fallet t ex när en psykiskt sjuk person, eller ett barn genom sitt handlande framkallar fara för annan, utan att – på grund av sin psykiska störning – uppfylla (de subjektiva) kraven på brottslighet såsom exempelvis misshandel.⁶¹

Excess

Bestämmelsen om excess enligt 24 kap 6 § BrB tar sikte såväl på våldsanvändning enligt bestämmelserna tidigare i 24 kap BrB, som på våldsanvändning enligt 10 § polislagen. Excessbestämmelsen är tillämplig i de fall då någon går utöver den våldsanvändningsmöjlighet som tillkommer honom enligt t ex bestämmelsen om nöd och nödvärn (d v s använder våld som är oförsvarligt respektive uppenbart oförsvarligt) eller 10 § polislagen (d v s använder våld som inte är försvarligt), men gör detta på grund av att han *svårligen kunde besinna sig*. Vid bedömning av huruvida en sådan situation varit för handen skall särskilt bedömas om farans art och den tid som personen ifråga haft att överväga sina handlingar.⁶²

Satt i samband med ett envarsgripandefall beaktades således i NJA 1994 s 48 att den tilltalade, i ett tillstånd där han var yrvaken och upprörd över att hans bil hade skadats, med kniv i handen och på ett vådligt sätt tacklade omkull personen som begått inbrott. HD konstaterade att den tilltalade ”...*var upprörd över att den bil som han nyligen köpt för sitt sparkapital på 90 000 kr hade skadats. Han bör vid tillfället i fråga ha varit yrvaken och ha haft svårt att tänka efter närmare hur han skulle handla. Han hade också anledning att räkna med att [personen som utsat-*

⁶⁰ Norée s 236

⁶¹ Westerlund, Polisens vapen användning, 2 uppl, s 42

⁶² Holmqvist m fl 24:56

tes för våldet] kunde ha någon form av vapen eller annat tillhygge på sig. Det framstår som naturligt att [den tilltalade] i denna situation inte tänkte på att lägga ifrån sig kniven när han hann ikapp [personen som utsattes för våldet]. Läget får därför anses ha varit sådant att han svårligen kunde besinna sig när han med kniven i handen tacklade omkull [personen som utsattes för våldet] och därmed utsatte denne för risken för skada.”

Putativitet

Med putativitet avses att gärningsmannen (felaktigt) tror att förhållandena är sådana att de, om det förhållit sig på det sätt som gärningsmannen trodde, skulle ha inneburit att dennes handlande blivit straffritt enligt nödvärnsbestämmelserna (eller någon annan objektiv ansvarsfrihetsgrund). Enligt Westerlund skall man vid denna bedömning beakta dels själva situationen i sin helhet och dels gärningsmannens förmåga att bedöma situationen i det ögonblick då han bestämde sig för att agera.⁶³ Om således den som företar ett envarsgripande i och för sig inte har mötts av våld, men på grund av den uppkomna situationen och omständigheterna i övrigt tror att den gripne skall angripa honom med våld, föreligger således nödvärnsrätt med hänsyn till putativitet.

Putativitetsregeln gäller även i excessfall, d v s när det inte förelåg någon egentlig rätt till våldsanvändning på grund av t ex nödvärnsbestämmelsen i 24 kap BrB eller enligt 10 § polislagen, men då personen ifråga trodde sig vara angripen eller i en sådan situation som anges i polislagen och därvid överskred den rätt som hade tillkommit honom om hans föreställning varit riktig.⁶⁴

⁶³ Westerlund, Polisens vapen användning, s 37

⁶⁴ Holmqvist m fl 24:57

Återtagande av frånstulen egendom – laga självtäkt

Av 14 § i brottsbalkens promulgationslag framgår att punkten 3 i övergångsbestämmelserna till lagen av den 12 juni 1942 om vissa ändringar i strafflagen fortfarande gäller. Detta innebär att besittningsförhållanden som någon rubbat får återställas av den vars besittning rubbats eller av den som är i dennes ställe, om så sker *å färsk gärning*. Färsk gärning är ett vidare begrepp än bar gärning, vilket innebär att rätten till återtagande av egendom är mer vittsträckt än rätten till exempelvis envarsgripande.

Det skall i detta sammanhang noga anmärkas att den rätt till nödvärn i samband med återtagande av frånstulen egendom som ges i BrB 24 kap 1 § endast gäller om någon med våld eller hot om våld förhindrar att egendom återtas *på bar gärning*. Även om man således har rätt att ta tillbaka en sak enligt den äldre fortfarande gällande rätten, har man således inte rätt att bruka nödvärnsvåld när man gör det. Inte heller kan det bli fråga om rätt att använda polislagsvåld vid återtagandet eftersom detta våld är förknippat med att det föreligger en envarsgripandesituation. Envarsgripanden kan blott ske på bar gärning eller flyende fot, varför ett dylikt gripande inte heller kan ske om något återtas å färsk gärning. Bestämmelsen ger däremot den bestulne rätt att återta sin egendom *i samband med* ett envarsgripande eller eljest, så länge det sker just å färsk gärning. Därtill ger den självfallet rätt till återtag om den som stulit egendomen lämnar ifrån sig densamma frivilligt eller utan att göra motstånd.

Straffansvar för felaktiga envarsgripanden

Olaga frihetsberövande

I 4 kap 2 § brottsbalken stadgas att ”Den som [...] för bort eller spärrar in någon eller på annat sätt berövar honom eller henne friheten, döms för olaga frihetsberövande till fängelse, lägst ett och högst tio år”.

I envarsgripandefallen torde det oftast vara fråga om ett rent fasthållande av en misstänkt gärningsman på viss plats, vilket får anses falla in under att ”på annat sätt” beröva någon friheten. Olaga frihetsberövande kan nämligen utgöras av att man bevakar någon på viss plats och/eller hindrar personen från att förflytta sig från platsen.⁶⁵ För att brott skall vara för handen fordras dock att de objektiva rekvisit som angivits i paragrafen täcks med uppsåt. I brottsbalkskommentaren anges att kravet på subjektiv täckning sträcker sig så långt att gärningsmannens uppsåt måste omfatta omständigheten att frihetsberövandet ifråga var *olagligt*.⁶⁶ Detta kan bland annat exemplifieras med rättsfallet RH 1996:24, vari två polismän förde ut en man en längre sträcka utanför staden (där han hämtades), varefter han lämnades vind för våg. Det saknades möjligheter för mannen att ta sig tillbaka till staden med allmänna kommunikationsmedel. Hovrätten konstaterade här att det, även om de objektiva rekvisiten för olaga frihetsberövande i och för sig var uppfyllda, inte förelåg det särskilda uppsåt täckande åtgärdens olaglighet som krävs för ansvar avseende olaga frihetsberövande. Polismännen hade nämligen trots att åtgärden de genomförde var lagenlig.

På samma sätt kan även t ex en privatperson undgå ansvar för olaga frihetsberövande när denne företagit vad han trots varit ett lagenligt envarsgripande. En privatperson som griper någon för åverkan i tron om att detta brott kan rendera envarsgripande går därmed fri från ansvar om han trots att han haft rätt att gripa gärningsmannen trots att brottet egentligen inte ger rätt till envarsgripande (då det inte kan leda till fängelse). Detta på grund av bristen på uppsåt.⁶⁷

⁶⁵ Holmqvist m fl 4:5

⁶⁶ Holmqvist m fl 4:6

⁶⁷ Westerlund, Brott & Påföljder s 119

En person som mer regelmässigt arbetar i miljöer där envarsgripandesituationer kan uppstå bör däremot, till skillnad från en privatperson som mer sällan ställs inför dylika situationer, vara mer insatt i det regelverk som gäller. Således torde det vara lättare att ställa till exempel en väktare eller en trafiktjänsteman till ansvar för olaga frihetsberövande än vad som annars är fallet. Detta under förutsättning att väktaren ifråga känner till vilka brott som kan leda till fängelse och vilka som inte kan det. Ertappar sådana personer någon å färde att begå åverkan torde de böra avstå från ett gripande vid äventyr av att de själva annars kan komma att ådömas ansvar för olaga frihetsberövande, helt enkelt därför att de – genom att känna till att fängelse inte kan följa på åverkan – därigenom har uppsåt⁶⁸ till ett olaga frihetsberövande.

Ofredande m.m.

I 4 kap 7 § brottsbalken stadgas att ”Den som handgripligen antastar eller medelst skottlossning, stenkastning, oljud eller annat hänsynslöst beteende eljest ofredar annan” ”döms för ofredande till böter eller fängelse i högst ett år.”

Envarsgripandefallen, alltså när någon i vad han eller hon tror är ett envarsgripande håller fast någon, torde objektivt sett falla in under rekvisitet ”handgripligen antastar”, vilket i brottsbalkskommentaren exemplifieras med exempelvis att knuffa eller sätta krokben för någon eller att rycka och slita i dennes kläder.⁶⁹ Liksom de flesta andra brott fordras att de objektiva rekvisiten har subjektiv täckning, d v s att gärningsmannen har uppsåt till ofredandet. Gärningsmannen måste således förstå eller i vart fall vara likgiltig inför det faktum att det inte rör sig om ett egentligt envarsgripande utan om t ex ett fasthållande utan sådant lagstöd. Om gärningsmannen felaktigt trott att han haft rätt att företa den ofredande handlingen föreligger nämligen inget uppsåt till den olagliga gärningen.

Det bör i sammanhanget anmärkas att grövre fall av våld, till exempel fasthållning som leder till smärta och t ex blåmärken istället för ofredande är straffbart som misshandel.

⁶⁸ I vart fall torde det härvid kunna vara fråga om likgiltighetsuppsåt.

⁶⁹ Holmqvist m fl 4:31

I Göta hovrätts mål B 817-04, i vilket dom meddelades 2005-04-13, hade två butikskontrollanter misstänkt en flicka i tonåren för snatteri av underkläder. Butikskontrollanterna, som var väktare, hade dock inte sett något tillgrepp utan hade endast observerat ett misstänkt beteende hos flickan. De följde därför flickan ut ur den aktuella butiken och stoppade henne utanför butiken varefter hon uppmanades att följa med kontrollanterna till butikens kontor. På kontoret uppmanades flickan dels att visa innehållet i sin väska för kontrollanterna och dels att visa sig enbart iförd underkläder för en kvinnlig butiksanställd, allt i syfte att kontrollanterna skulle konstatera att hon inte hade tillgripit butiksegendom på sin person eller i sin väska. Flickan protesterade mot såväl ingripandet som sådant som mot kontrollerna av hennes väska och person. Hon uppgav i domstolen emellertid att hon kände att hon inte hade något val än att göra som kontrollanterna sade till henne eftersom de var två äldre män.

Tingsrätten, vars dom fastställdes av hovrätten, dömde butikskontrollanterna för ofredande. I domskälen anges att fridskränkningen varit så kännbar och beteendet så hänsynslöst att ansvar för ofredande skulle ådömas dem.

Avgörandet, som ansluter till tidigare praxis på området⁷⁰ är klargörande på flera punkter. Bland annat konstaterar domstolen att de tilltalade inte kunde ådömas ansvar för olaga frihetsberövande eftersom de saknat uppsåt att *olagligen* beröva målsäganden friheten (min kursivering).

Det konstateras vidare att tilltalade kontrollanterna inte hade sett något tillgrepp utan blott ”varit övertygade om att [flickan] snattat”. Att de var övertygade om att flickan snattat saknade dock helt betydelse eftersom en sådan övertygelse saknar relevans såframt den inte stöds av t ex observation av själva tillgreppet. Vidare konstaterades att den enda befogenhet som tillkommer den som företar ett envars-gripande, utöver själva rätten att gripa och eventuell våldsanvändning förknippad därmed, är att ta föremål i beslag jml 27 kap 4 § 1 st rättegångsbalken. Åtgärderna att gå igenom flickans väska och att be henne klä av sig så att det kvinnliga butiksbiträdet kunde kontrollera att flickan inte hade från butiken tillgripna under-

⁷⁰ Se t ex NJA 1978 s 67, vari den gripande dömdes för ofredande eftersom gripandet inte skett på bar gärning eller flyende fot. HD konstaterade även här, tämligen naturligt, att våldsanvändning endast får ske vid lagenliga gripanden.

kläder på sig saknade således stöd i lag eftersom de utgjorde sådan kroppsvisitation som inte tillkommer den privatperson som företar ett envarsgripande.

Slutligen skall konstateras att den som vidtar undersökning av kläderna, väskor eller andra tillhörigheter hos den som gripits, utöver ofredande, kan komma att falla även under andra straffbud såsom exempelvis intrång i förvar jml 4 kap 9 § brottsbalken. Även den som – med eller utan samband med gripande – återtar gods enligt regelverket kring laga självtäkt kan ådömas ansvar för självtäkt enligt 8 kap 9 § brottsbalken för det fall den misstänkte gör gällande att godset inte frånhänts den andre genom brott.⁷¹

⁷¹ Fitger 24:36 c

Enskilt åtal

Inledning

Enligt 20 kap 8 § RB kan en målsägande själv föra ansvarstalan avseende brott (åtala) någon under vissa förutsättningar. Dessa förutsättningar berörs ingående nedan. För att bättre kunna tillgodogöra sig innehållet i gällande rätt framstår det emellertid som motiverat att först kort beröra varför enskild åtalsrätt föreligger och i vilka situationer lagstiftaren ansett det motiverat att enskilda åtal bedrivs, varför en kort historisk återblick återfinns nedan.

Det skall också inledningsvis nämnas att enskilda åtal handläggs huvudsakligen på samma sätt som tvistemål. De processuella reglerna återfinns i 47 kap RB, och till skillnad mot mål där talan förs av allmän åklagare delas processen i mål där enskilt åtal drivs upp i förberedelse och huvudförhandling, vilket – även om det finns en möjlighet härtill även i mål där allmänt åtal förs – är en skillnad mot hur brottmålsprocessen normalt ter sig.

Historisk bakgrund

Enligt Heuman finns det huvudsakligen två anledningar till att en rätt till enskilt åtal föreligger. Den första är att den som utsatts för brott skall kunna få upprättelse genom att brottslingen åtalas och döms för brottet. Heuman kallar detta för åtalets upprättelsefunktion. Den andra är att målsägandena skall ha en möjlighet att kontrollera åklagarnas verksamhet och att de fullgör sin åtalsplikt, vilket han kallar för åtalets kontrollfunktion.⁷² Av dessa två funktioner skall kontrollfunktionen beröras något mer extensivt nedan då den är av något större praktisk betydelse än den förstnämnda.

Eftersom målsäganden – oftast – har mer detaljerade kunskaper om själva brottet och dess utövande har det ansetts rimligt att denne genom den enskilda åtalsrätten skall få en kontrollmöjlighet beträffande åklagarnas arbete. En åklagare kan ju antingen ha fattat ett rent oriktigt beslut att inte väcka åtal eller måhända ha underskattat eller felvärderat bevisningen i målet. Heuman anser dock samtidigt

⁷² Heuman, Målsägande (P.A. Norstedt & Söners förlag, Stockholm 1973), not "Heuman", s 68 och därvid angivna noter.

att målsägandens möjlighet att bedöma riktigheten i åklagarens beslut är tämligen begränsad eftersom målsäganden ofta saknar erforderliga (juridiska) kunskaper om det straff- och processrättsliga regelverket.⁷³ Kontrollfunktionen torde emellertid vara av särskild betydelse i ”politiskt upprörda tider”, eftersom det då skulle kunna tänkas att åklagare, på grund av direktiv från högre politiker eller tjänstemän, skulle bli mindre benägna att väcka vissa typer av åtal.⁷⁴

Begreppet målsägande

Att utröna vem som är att anse som *målsägande* är i högsta grad relevant vid bedömning av huruvida enskild åtalsrätt föreligger eller ej. Begreppet definieras i 20 kap 8 § 4 st RB, vari det anges att ”*Målsägande är den, mot vilken brott är begånget eller som därav blivit förnärmat eller lidit skada*”. De två senare rekvisiten, d v s ”därav blivit förnärmat” och ”[därav] lidit skada” synes i rättstillämpningen ha fått stå åt sidan för rekvisitetet ”den, mot vilken brott är begånget”.⁷⁵ Detta eftersom det i allmänhet är lättast att identifiera målsäganden genom det första rekvisitetet. Den som är målsägande beträffande ett stöldbrott är ju exempelvis den bestulne, vilket utkristalliseras tämligen naturligt.

Rekvisitet ”därav blivit förnärmat”

För att söka utröna vad som avses med de två senare rekvisiten, och då inledningsvis det förstnämnda, kan konstateras att det inte räcker med att någon *känner sig* förnärmat av ett visst handlande. Tvärtom måste man objektivt kunna fastslå att personen *är* förnärmat i anledning av brottet. Frågan berördes i NJA 1969 s 364 vari en person (”H”) sökte driva enskilt åtal avseende ”sårande av tukt och sedlighet” mot bl a en films regissör för att denne offentligt förevisat en film av vilken H kände sig förnärmat. Rådhusrätten avvisade dock åtalet på den grunden att något förhållande som visade att H var direkt angripen av den påstått brottsliga gärningen eller att H ”skulle framför andra ha anses blivit förnärmat genom filmens [...] visande” inte fanns i målet. Hovrätten fastställde rådhusrättens dom och Högsta domstolen meddelade inte prövningstillstånd. I målet fanns ingivet bl a ett rättsutlåtande av två professorer i allmän rättslära respektive

⁷³ Heuman s 70 f

⁷⁴ Ekelöf, Rättegång II, 8 uppl s 62

⁷⁵ Ekelöf, Rättegång II, s 66

straffrätt vid Stockholms universitet; Agge och Thornstedt. I detta utlåtande är särskilt följande i sammanhanget belysande avsnitt av intresse:

”Brotten sårande av tukt och sedlighet [...] är icke tänkta som angrepp mot enskilda personer utan mot den allmänna sexuella anständighetskänslan i [...]. Angreppsobjekten för dessa brott [...] är alltså inte enskilda personers intressen; det är därför prima facie inte antagligt, att en enskild person kan vara målsägande vid ett brott av denna art. En enskild person saknar ju uppenbarligen den speciella processuella anknytning till brottet, som skulle berättiga honom att framför andra betros med rätten att föra ansvarstalan. Jämför man med den rättspraxis som nyss omnämnts, kan man möjligen tänka sig att målsäganderätt vid ett dylikt brott tillerkändes den mot vilken brottet kan sägas speciellt rikta sig, t. ex. genom att han själv eller en begränsad grupp som han tillhör utpekats som lastbar eller genom att han i en film eller bild visas naken utan sitt medgivande. Något sådant har emellertid inte gjorts gällande i H:s stämmingsinlaga. Att en medborgare, vilken som helst som känner sig indignerad över att en film visas, enbart på denna grund skulle få ställning som målsägande vid brott [...] kan med hänsyn till vad ovan anförts inte antagas.”

Även Olivecrona har anfört att det vore ”alldeles inpraktikabelt” att göra målsägandeställningen beroende av den enskildes känsla inför det påstådda brottet.⁷⁶ Sålunda torde vara klarlagt att det är en objektiv bedömning av huruvida någon är förnärad eller ej som är relevant att göra i förhållande till rekvisitet.

Rekvisitet ”därav lidit skada”

Rubricerat rekvisit torde enligt flera bedömare avse den som får en skadeståndsfordran mot den tilltalade i anledning av brottet.⁷⁷ Heuman anser dock att en sådan definition är alltför vid och att det tvärtom ”står klart att den som är skadeståndsberättigad i anledning av förövat brott ej alltid kan anses som målsägande”.⁷⁸ Detta exemplifieras med att den som, genom succession i skadeståndshänseende, inträtt i en målsägandes ställe inte kan tillerkännas målsäganderätt. Heuman menar därför att en lämpligare definition är att den som lidit skada

⁷⁶ Olivecrona, Rättegången i Brottmål enligt RB, 3 uppl, Lund 1968, s 78 (cit ”Olivecrona”)

⁷⁷ Se det i föregående stycke citerade rättsutlåtandet av Agge och Thornstedt samt Olivecrona s 73.

⁷⁸ Heuman s 38

genom brottet bör anses vara målsägande.⁷⁹ Inte heller denna definition anses dock av honom vara heltäckande då t ex den som i samband med en misshandel tillfogas en sakskada beroende på brottslingens vårdslöshet svårligen torde kunna tillerkännas målsägandeställning i förhållande till misshandelsbrottet. Om så vore fallet skulle det ju kunna få den något underliga konsekvensen att en person som lidit en ringa och perifer skada skulle kunna föra talan mot en brottsling som begått det egentliga brottet mot någon annan och få personen dömd för detta brott.

Att finna en stringent definition av rekvisitet kompliceras också av det faktum att en målsägande kan vara just detta även om han inte kan tillerkännas skadestånd av brottslingen. Se härvid t ex NJA 1968 s 211 vari två makar begärde skadestånd av den tilltalade i samband med av åklagaren väckt allmänt åtal om ofredande, vilket biträdades. Skadeståndsyrkandet ogillades av Högsta domstolen.⁸⁰

Rekvisitet synes sammanfattningsvis vara synnerligen omdebatterat i doktrinen och det är därför svårt att finna en uttömmande definition. En bedömning får istället göras i det enskilda fallet med ledning av det nu sagda och den, visserligen knapphändiga, rättspraxisen på området. I allmänhet torde dock huvudregeln, som sagts inledningsvis, vara att den som är skadeståndsberättigad på grund av att han lidit skada genom brottet också är målsägande.

Bevisbörda och beviskrav avseende målsäganderätt

Om den person som driver enskilt åtal inte är målsägande skall åtalet avvisas eller ogillas på den grunden, eftersom detta utgör ett sådant rättegångshinder som domstolen har att beakta ex officio enligt 34 kap 1 § RB. Åsikterna kring huruvida det är lämpligast med ett ogillande eller att talan avvisas går isär och synes vara beroende av omständigheterna i det enskilda fallet. Påverkar förhållandet den tilltalades straffansvar torde det väckta åtalet böra ogillas så att den tilltalade inte riskerar att bli åtalad på nytt. Påverkas inte straffansvaret bör åtalet istället avvisas. Ekelöf exemplifierar dessa båda fall genom att som exempel på ogillandefall nämna att någon väckt åtal mot en annan person för stöld. Visar det sig att det inte är den tilltalade som begått stölden skall åtalet – i och för sig av

⁷⁹ Heuman s 39

⁸⁰ Detta fall synes visserligen vid första anblick istället kunna anses falla in under definitionen ”den, mot vilken brott är begånget”, men då Heuman anser att det istället skall beröras i nu aktuellt sammanhang görs så även här (jfr Heuman, s 41 f).

tämligen naturliga skäl – ogillas.⁸¹ Detta beror dock inte enkom på att den tilltalade är oskyldig utan även på att den som väckt åtalet faktiskt omöjligt kan vara målsägande i förhållande till den tilltalade. Som exempel på fall då åtalet istället skall avvisas nämner Ekelöf situationen att den tilltalade visserligen är ”rätt” gärningsman såtillvida att han stulit visst gods, men att godset inte varit tillhörigt den som väckt talan. Äger man inte de stulna åtnjuter man nämligen inte ställning som målsägande.⁸²

Enligt Heuman behöver förutsättningar för målsäganderätt inte bevisas om tre förutsättningar är uppfyllda. Dessa är:

- 1) Vid brottet skall inte finnas någon tredje man som på grund av rättskraftsreglerna är förhindrad att få prövat om den påstådda gärningen inneburit ett förövat brott mot honom,
- 2) målsäganderätten skall grundas enbart på fakta som konstituerar brottet, d v s att skadan skall ha inträffat omedelbart på grund av brottet, och
- 3) en sakprövning får inte medföra att en väsentligt större utredning måste förebringas än vad som normalt krävs vid en prövning av frågan om rättegångshinder föreligger.⁸³

Att målsäganderätten vid dessa förhållanden inte behöver bevisas synes dock vara en sanning med modifikation. Heumans definition bör nog snarare ses som en presumtion för att den som väckt talan är målsägande om dessa förhållanden är för handen. Detta eftersom det är först när den tilltalade för in motbevisning mot de aktuella förutsättningarna som målsäganderätten kan undermineras. Det sagda torde innebära att det alltid är målsäganden som har bevisbördan för sin målsäganderätt, men att beviskravet kan sättas olika högt, främst mot bakgrund av huruvida den av Heuman uppställda presumtionsregeln faller ut eller ej.

I sammanhanget bör nämnas att möjligheten till avvisning av talan på grund av bristande målsäganderätt har kritiserats av Ekelöf. Han synes mena att användningen av rättegångsbalkens 34 kap 1 § i dylika sammanhang är mindre lämplig, då det innebär vissa processekonomiska nackdelar bestående i att ett mål

⁸¹ Ekelöf, Rättegång II, 8 uppl s 18

⁸² Ekelöf, Rättegång II, 8 uppl s 18

⁸³ Heuman s 177 f (definitionen är här angiven exakt på det sätt som Heuman ställt upp den).

som avvisats kan rendera en ny stämning eftersom avvisningen inte hindrar en ny talan om samma sak. Ekelöf menar därför att ogillandeinstitutet torde böra användas i alla de fall där det är uppenbart att talan måste ogillas oavsett om det föreligger processhinder eller ej. Han redogör därvid särskilt för en slutsats av Lindeman som menar att det som idag klassificeras som processhinder istället hellre borde behandlas som materiella rättsfakta.⁸⁴ Kontentan av Ekelöfs resonemang synes vara att man i de fall där Heuman anser att talan bör avvisas, istället först prövar frågan utifrån ett lågt beviskrav för att därefter efter att målet prövats i sedvanlig ordning, ogilla talan utifrån det normala beviskravet för brottmål.⁸⁵

Förutsättningarna för enskilt åtal

Enligt 20 kap 8 § RB får en målsägande inte väcka åtal för brott som hör under allmänt åtal annat än när han angivit brottet till åtal och åklagaren beslutat att åtal inte skall äga rum. Således gäller som huvudregel att brott vilka hör under allmänt åtal kan åtalas endast genom enskilt åtal när det allmänna meddelat att något allmänt åtal inte kommer ske; en subsidiär åtalsrätt för målsäganden. Med beslut att åtal inte skall äga rum jämställs beslut att förundersökning inte skall inledas eller att en inledd förundersökning skall läggas ned.⁸⁶ Skälen bakom denna konstruktion är att ”det allmänna åtalet ger en bättre garanti för en god utredning än det enskilda”⁸⁷

För att enskild åtalsrätt för målsäganden skall komma på fråga fordras att han visar för rätten att de förutsättningar som anges i 20 kap 8 § RB är uppfyllda, d v s att han angivit brottet till åtal och att åklagaren beslutat att inte åtala. Så kan lämpligen ske genom att målsäganden till sin stämningsansökan fogar ett beslut eller ett intyg från åklagaren. Om sådant intyg eller beslut inte inges skall åtalet avvisas av domstolen.

Frågan berördes i NJA 1954 s 113, vari Ballograf-Verken m fl väckt enskilt åtal mot en disponent beträffande illojal konkurrens, utan att dessförinnan ha angivit

⁸⁴ Ekelöf, Rättegång II, 8 uppl s 18 f samt därvid angiven doktorsavhandling av Lindeman.

⁸⁵ Fitger, suppl 60 vid 43 kap 1 § (34:14)

⁸⁶ Heuman, s 60 samt Ju 1971:14 s 59

⁸⁷ Ekelöf, Rättegång II, s 65. Se även PLB s 260 vari det anges att ”I fråga om såväl utredningens fullständighet som materialets ändamålsenliga framförande erbjuder det allmänna åtalet större garantier för en tillfredsställande rättskipning än det enskilda”.

brottet till åtal hos allmän åklagare. Trots detta tog häradsrätten upp målet till prövning och fällde disponenten till ansvar. Hovrätten konstaterade emellertid att detta utgjorde domvilla och undanröjde häradsrättens dom i ansvarsdelen⁸⁸. Högsta domstolen meddelade inte prövningstillstånd. Även i NJA 1958 s 726 berördes en liknande fråga. Här var dock endast upplyst att allmän åklagare inte fattat något beslut i åtalsfrågan, vilket medförde att Högsta domstolen, med hänvisning till domvilla, undanröjde underinstansernas domar beträffande av målsägande förd ansvarstalan.

Det bör anmärkas att just själva angivelsen emellertid inte synes utgöra en absolut förutsättning för att enskilt åtal skall få drivas, utan blott att åklagaren faktiskt beslutat att inte väcka åtal alternativt lagt ned ett redan väckt åtal.⁸⁹

I 20 kap 8 § 3 st RB undantas dock falskt och obefogat åtal, falsk angivelse och ”annan osann tillvitelse avseende brott” från kraven på angivelse och beslut av allmän åklagare om att åtal inte skall äga rum, vilket innebär att enskilt åtal kan ske direkt avseende dessa brott. Målsägandens åtalsrätt är således primär avseende dessa särskilt uppräknade brott. Enskilt primärt åtal kan också – av tämligen naturliga skäl – naturligtvis ske avseende de brott som inte hör under allmänt åtal; såsom förtal och förolämpning⁹⁰. Av dessa brott är det dock endast förolämpning som är konstruerat som ett rent målsägandebrott. Att så är fallet beror enligt Ekelöf på att människor av idag (eller igår, skall kanske sägas eftersom Ekelöf är avliden sedan länge) i regel inte är så känsliga för kränkande tillmälen.⁹¹

I sammanhanget skall belysas att en målsägande enligt RB 20 kap 8 § 2 st tillerkänns befogenhet att själv fullfölja en av åklagaren väckt talan i högre rätt oavsett om åklagaren gör detsamma. Man kan alltså säga att en typ av ”enskild åtalsrätt” kan inträda även när allmänt åtal förevarit i första instans men där blott målsäganden överklagar domen och själv driver processen vidare i högre rätt.

⁸⁸ Man lät emellertid domen stå fast i skadeståndsdelen, vilket är helt i sin ordning då talan om skadestånd i anledning av brott i sig även kan föras utan samband med ansvarstalan.

⁸⁹ Se PLB s 260 vari det anges att ”Målsägandens åtalsrätt inträder i alla fall då klagaren beslutat att inte åtala”. Jfr även Heuman s 60 som dock inskränker sig till att ställa kravet på angivelse åt sidan endast då målsäganden fått kännedom om brottet efter att åklagaren fattat sitt beslut i åtalsfrågan.

⁹⁰ Vissa grövre fall av såväl förtal som förolämpning kan visserligen åtalas av allmän åklagare om skäl härför föreligger. Detta fråntar dock emellertid inte målsäganden sin primära åtalsrätt.

⁹¹ Ekelöf, Rättegång II, s 61

Rätten att fullfölja åtalet är oberoende av huruvida målsäganden biträtt åtalet i den lägre instansen eller ej.⁹²

I linje med det nu sagda ligger även att målsäganden själv kan ansöka om resning i ett brottmål.⁹³ Det skall dock anmärkas att målsäganden själv enbart kan föra talan till sin egen ”förmån” och inte till den tilltalades emedan allmän åklagare också har tillerkänts rätt att överklaga eller ansöka om resning till en tilltalads fördel.

Målsägandens förfoganderätt över enskilt åtal

Av 20 kap 12 § RB framgår att en målsägande som ”genom förlikning eller eljest utfäst sig att ej angiva brottet eller tala därå eller har han återkallat angivelse eller nedlagt åtal, må han ej därefter angiva brottet eller tala därå.” Av paragrafen kan utläsas att en förlikning *i ansvarsfrågan*⁹⁴ eller ett nedlagt enskilt åtal hindrar målsäganden från att anhängiggöra ny rättegång om samma sak. Det spelar ingen roll om förlikningen ingås före eller under rättegång.⁹⁵ Inte heller krävs att förlikningen ingås genom ett formenligt förlikningsavtal, tvärtom kan det räcka med en ensidig utfästelse att inte väcka åtal.⁹⁶ Utfästelsen måste dock rikta sig direkt mot gärningsmannen och inte mot tredje man, se härvid NJA 1970 s 344 vari målsäganden i ett uttalande till Pressens opinionsnämnd utfäst att inte väcka åtal avseende viss gärning. HD fann att utfästelsen inte hindrade det enskilda åtalet.

I sammanhanget skall nämnas att en målsägande när som helst har rätt att lägga ned ett enskilt åtal, oavsett anledning härtill och oavsett i vilken instans målet befinner sig. Nedläggning innebär att målet avskrivs. Fanns det en dom från lägre instans vid nedläggningstillfället skall denna undanröjas såvitt den lägre domstolens dom inte var frikännande. En frikännande dom skall nämligen bestå trots att åtalet nedlagts.⁹⁷

⁹² PLB s 261

⁹³ PLB s 576, under 4 §.

⁹⁴ Från förlikning i ansvarsfrågan skall skiljas t ex att målsäganden och gärningsmannen kommer överens om att visst skadestånd skall betalas vilket i sig inte innebär att målsäganden utfäst att gärningen inte skall åtalas, jfr Fitger 20:56

⁹⁵ Se NJA 1901 s 437 samt NJA 1926 s 269

⁹⁶ Fitger 20:57

⁹⁷ Bring i Brottsfrets rätt (Diesen m fl), s 179

En förlikning i ansvarsfrågan eller ett tidigare nedlagt enskilt åtal utgör rättegångshinder för framtida rättegång jml 43 kap 1 § RB, vilket skall prövas ex officio av domstolen. Har gärningsmannen i förlikningsavtalet ålagts att uppfylla vissa villkor, t ex att till målsäganden betala visst belopp, och underlåter han att göra torde målsäganden emellertid utan hinder av förlikningsavtalet kunna föra enskilt åtal. Detta dock endast om man, i samband med att åtal väcks, också yrkar ogiltigförklarande av avtalet.⁹⁸

Alternativ till enskilt åtal

För det fall en åklagare beslutar att inte väcka åtal eller att nedlägga åtal avseende visst brott har målsäganden rätt att överklaga åklagarens beslut. När så sker kommer beslutet att underställas en högre åklagares prövning.

Att överklaga åklagarbeslutet istället för att väcka enskilt åtal innebär en väsentligen lägre kostnadsrisk för målsäganden än när han driver enskilt åtal. Om han är tappande part i målet när det anhängiggjorts inför domstol måste han ju nämligen bekosta såväl sina egna som den tilltalades rättegångskostnader. Så är som huvudregel inte fallet när målet istället drivs av åklagare inom ramen för allmänt åtal.⁹⁹

Rättegångskostnad

I 31 kap 11 § RB stadgas att 18 kapitlet i samma lag (om rättegångskostnad) gäller i tillämpliga delar i mål där endast målsäganden för talan, d v s mål som drivs genom enskilt åtal. Det sagda innebär att rättegångskostnaderna skall fördelas enligt vad som gäller vid kostnadsfördelning avseende tvistemål. Detta innebär att den tappande parten (vilket är den tilltalade om åtalet bifalls) som *fullt ut* skall ersätta målsägandens rättegångskostnader. Motsatsvis gäller att målsäganden fullt ut skall ersätta den tilltalades kostnader för det fall åtalet ogillas.

I 31 kap 11 § 3 st RB anges vidare att målsäganden vid frikännande dom skall ersätta staten för vad som betalats i ersättning till försvarare om särskilda skäl för detta föreligger. Särskilda skäl föreligger om målsäganden inte haft ett *beaktansvärt intresse* av att få saken prövad.¹⁰⁰

⁹⁸ Bring i Brottsfrets rätt (Diesen m fl) s 178

⁹⁹ Ekelöf, Rättegång II s 60

¹⁰⁰ Ekelöf, Rättegång III, 7 uppl, s 287

Det är i sammanhanget värt att notera att även en målsägande som inte driver enskilt åtal har ett visst rättegångskostnadsansvar under förutsättning att han framställt ett ansvarsyrkande eller ett enskilt anspråk. En sådan målsägande behandlas nämligen som en ordinär intervenient i rättegångskostnadshänseende och skall därför, om målet tappas, ersätta den särskilda kostnad som förorsakats av hans intervention.¹⁰¹

¹⁰¹ Nordh, s 124 f

Ansvar för felaktiga eller obefogade åtal

Falskt åtal

Enligt 15 kap 5 § 1 st brottsbalken döms den som ”väcker [...] åtal mot oskyldig med uppsåt att denne må bli fälld till ansvar” för falskt åtal till fängelse i högst två år. I ringa fall kan istället dömas till böter eller fängelse i högst sex månader.

För att falskt åtal skall vara för handen krävs inledningsvis att den åtalade är oskyldig. Det krävs att oskulden är klarlagd; det räcker alltså inte att den tilltalade inte fälls eller befinns inte kunna fällas till ansvar. Vid bedömningen skall tex objektiva ansvarsfrihetsgrunder beaktas. Den som i och för sig begått viss gärning men som gjort så under utövande av nödvärn är alltså att betrakta som oskyldig i paragrafens mening. Samma sak gäller den som objektivt sett begått en gärning men som inte haft uppsåt att göra så. Även en sådan person är att betrakta som helt oskyldig.¹⁰² För att falskt åtal skall vara för handen krävs det sålunda i första rummet att domstolen anser det styrkt att det åtalade är oskyldig.¹⁰³ I sammanhanget skall dock även anmärkas att den som inte är straffmyndig, d v s är under 15 år eller som begått ett brott avseende vilket preskription inträtt inte är oskyldig, tvärtom har ju denne begått ett brott. Enkom den omständigheten att gärningen inte är straffbar på grund av dessa förhållanden innebär alltså, till skillnad från vad som ovan sagts om de objektiva ansvarsfrihetsgrunderna, inte att personen är oskyldig.¹⁰⁴

För att ansvar för falskt åtal skall föreligga fordras vidare att den åtalande har uppsåt till de objektiva rekvisiten i paragrafen, d v s även uppsåt avseende att åtala just en oskyldig person. Nelson benämner detta som *bestämt uppsåt*.¹⁰⁵ Detta innebär att den som väcker åtal i tron att någon faktiskt är skyldig inte kan ådömas ansvar för obefogat åtal eftersom rekvisitet då saknar subjektiv täckning.

¹⁰² Holmqvist m fl 15:39

¹⁰³ Westerlund, Brott & Påföljder, s 312

¹⁰⁴ Holmqvist m fl 15:40 och Westerlund, Brott & Påföljder, s 312

¹⁰⁵ Nelson, Rätt och ära s 308

Vid sidan av det ovan sagda krävs även att rekvisitet *att den tilltalade skall bli fälld till ansvar* täcks med uppsåt. Detta innebär att den som väcker åtal men som då samtidigt tror att åtalet inte kommer att bifallas på grund av t ex bevisläget i allmänhet eller på att den tilltalade skall kunna bevisa sin oskuld, saknar alltså uppsåt och kan inte ådömas ansvar.¹⁰⁶ Med *ansvar* avses att den tilltalade ådöms straff eller påföljd, ävensom överlämnande till rättspsykiatrisk vård.

Obefogat åtal

Ett brott där gränsdragningsproblematiken är av svårare karaktär än vid falskt åtal är det i 15 kap 5 § 3 st intagna brottet obefogat åtal. Där stadgas att ”Den som väcker åtal ehuru han icke har sannolika skäl därtill, dömes för obefogat åtal till böter eller fängelse i högst sex månader.”

Vad som avses med ”sannolika skäl” är inte helt lättavgränsat. Det synes råda enighet om att sannolika skäl föreligger i de fall där skälen att anta att det blir en fällande dom mot den tilltalade synes starkare än skälen att anta att det skall bli en friande dom, det vill säga när den åtalande med fog kan räkna med att utredningen tillsammans med vad som beräknas framkomma under målets handläggning leder till en fällande dom.¹⁰⁷ Efter vilken måttstock detta antagande och den beskrivna avvägningen skall göras är dock mer svårbedömt. Elwing anför att värderingen skall ske utefter hur en ”klok och förständig man” skulle ha gjort bedömningen och förordar sålunda något slags objektivt bonus pater familias-resonemang.¹⁰⁸ När man söker ledning i hans fortsatta resonemang anges – föga klarläggande – att begreppet sannolika skäl inplacerat på skalan avseende misstankegrad är ”något slags medelsvår grad av misstanke, någon blandform mellan en första svagare misstanke och den slutliga förvissningen”.¹⁰⁹

I ett försök att konkretisera det hela har Hassler angivit att man vid bedömningen av huruvida sannolika skäl föreligger särskilt skall beakta huruvida övertygande *bevisning* om skuldens sannolikhet föreligger eller ej.¹¹⁰ Detta ter sig tämligen

¹⁰⁶ Holmqvist m fl 15:40

¹⁰⁷ Elwing, tillräckliga skäl, s 61 samt Holmqvist m fl 15:43

¹⁰⁸ Elwing, tillräckliga skäl, s 61

¹⁰⁹ Elwing, tillräckliga skäl, s 62 f

¹¹⁰ Hassler såsom angivet i Elwing, tillräckliga skäl, s 64

rimligt eftersom man, för det fall man inte kunnat luta sig mot bedömningen av huruvida antagandet som den åtalande gjort baserats på viss bevisning (varvid till exempel utsaga från den tilltalade bör beaktas), skulle ha ytterst svårt att göra någon som helst bedömning av huruvida sannolika skäl varit för handen. Elwings bonus pater familjastanke anfäktas vidare i brottsbalkskommentaren vari det anges att man rimligtvis måste utgå från den åtalandes uppfattning om bevisningen i målet och att även en ”ogrundad tro” (d v s övertro) på omständigheter till den tilltalades nackdel måste komma den åtalande till godo.¹¹¹

Eftersom en dylik bedömning helt uppenbart är svår att göra med någon exakthet torde man – i linje med det sagda – också böra nöja sig med att utreda huruvida man vid sannolika skälbedömningen har ansett sig ha mer än 50 procents chans till bifall för ansvarstalan.¹¹² I brottsbalkskommentaren beskrivs detta något anorlunda med uttalandet att åtal måste anses väckt med sannolika skäl där det överhuvudtaget ter sig rimligt att åtal anställs.¹¹³

I sammanhanget skall anmärkas att den bedömning som skall göras kring huruvida sannolika skäl föreligger är rent objektiv. Således skall även sådana omständigheter som framkommer efter tidpunkten för talans väckande komma den åtalande till del när det skall konstateras om denne haft sannolika skäl för sitt åtal eller ej. Att den åtalande inte känt till omständigheterna ifråga vid tidpunkten för åtalet saknar relevans.¹¹⁴ Detta gäller emellertid enbart omständigheter som är till den åtalandes fördel. Om omständigheter eller utsagor förändrats till den åtalandes nackdel under rättegångens handläggning; t ex genom att ett avgörande vittne ändrar sin utsaga, skall detta inte läggas honom till last och ansvar för obefogat åtal inte ådömas honom.¹¹⁵

¹¹¹ Holmqvist m fl 15:44

¹¹² Elwing, tillräckliga skäl, s 63

¹¹³ Holmqvist m fl 15:42

¹¹⁴ Holmqvist m fl 15:43

¹¹⁵ Holmqvist m fl 15:44

Källförteckning

Litteratur

Berggren, Nils-Olof och Munck, Johan, *Polislagen – en kommentar*, 6 uppl, Norstedts juridik AB 2007

Diesen, Christian m fl, *Brottsoffrets rätt*, Fritzes Förlag AB/Juristförlaget 1995

Elwing, Carl M, *Tillräckliga skäl*, Gleerupska universitetsbokhandeln, 1960

Ekelöf, Per Olof, *Rättegång – andra häftet*, 8 uppl, Norstedts juridik AB 2005

Fitger, Peter, *Rättegångsbalken, del 2*, Norstedts juridik AB 2009 (cit "Fitger")

Heuman, Lars, *Målsägande*, P A Norstedt & Söners förlag 1973

Holmqvist, Lena m fl, *Brottsbalken – en kommentar, Del II*, studentutgåva 6, Norstedts juridik AB, 2009 (cit "Holmqvist m fl")

Jareborg, Nils, *Allmän Kriminalrätt*, Iustus förlag, 2001 (cit "Jareborg")

Leijonhufvud, Madeleine och Wennberg, Suzanne, *Straffansvar*, 8 uppl, Norstedts juridik AB 2009

Nelson, Alvar, *Rätt och ära*, AB Lundequistska bokhandeln, 1950

Nordh, Roberth, *Enskilt anspråk – om handläggningen av civilrättsliga anspråk i samband med åtal för brott*, Iustus Förlag AB 2005 (cit "Nordh")

Norée, Annika, *Laga befogenhet – Polisens rätt att använda våld*, Jure AB 2000

Olivecrona, *Rättegången i brottmål enligt RB*, 3 uppl, 1968

Westerlund, Gösta, *Polisens vapen användning*, 3 uppl, AB Otto Kr Bruun, 2009

Westerlund, Gösta, *Straffprocessuella tvångsmedel*, 3 uppl, AB Otto Kr Bruun, 2007

Westerlund, Gösta, *Brott & påföljder*, 3 uppl, AB Otto Kr Bruun, 2008

Ågren, Jack, *Trafiktjänstemäns befogenheter vid fall av bedrägligt beteende och spärrforcering* i festskrift till Suzanne Wennberg, Norstedts juridik AB, 2009

Offentligt tryck

NJA II 1984:15 – Utredning av brott av barn under 15 år

SOU 1926:32 – Processkommissionens betänkande angående rättsväsendets om-
bildning

SOU 1938:44 – Processlagberedningens förslag till ny rättegångsbalk (cit "PRB")

SOU 1971:10 – Brottmålsutredningens delbetänkande "Snatteri"

Praxis m.m.

NJA 1954 s 113

NJA 1958 s 726

NJA 1968 s 211

NJA 1969 s 364

NJA 1969 s 425

NJA 1970 s 344

NJA 1971 s 245

NJA 1971 s 442

NJA 1976 s 183

NJA 1978 s 67

NJA 1978 s 607

NJA 1990 s 210

NJA 1990 s 304

NJA 1994 s 48

NJA 1999 s 460

RH 1994:9

RH 1996:24

RH 1998:90

RH 2008:58

RH 2009:20

Göta hovrätts dom i mål B 817-04 av den 2005-04-13

JO:s ämbetsberättelse 1995/96 s 112 ff

JO:s ämbetsberättelse 2000/01 s 137